

TDIU HUZURIDAGI
PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI

O'QUV USLUBIY
MAJMUA

TOSHKENT-2022

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**OLIV TA'LIM TIZIMI PEDAGOG VA RAHBAR
KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISHNI TASHKIL ETISH BOSH ILMIY-
METODIK MARKAZI**

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI**

“KORPORATIV BOSHQARUV”

YO'NALISHI

«DIVIDEND SIYOSATI»

MODULI BO'YICHA

**O'QUV USLUBIY
MAJMUA**

Toshkent 2022

Modulning o'quv-uslubiy majmuasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil "7" dekabrda 648-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: TDIU dotsenti, i.f.n. Temirov A.

Taqrizchilar: TMI professori, i.f.d. Boboqulov T.I.
TDIU professori, i.f.d. Karlibayeva R.X.

Modulning ishchi dasturi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kengashining 2022 yil 25 yanvardagi 6-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

MUNDARIJA

I. Ishchi dastur.....	4
II. Modulni o‘qitishda foydalaniladigan interfaol ta’lim metodlari.....	10
III. Nazariy materiallar.....	17
IV. Amaliy mashg‘ulot materiallari.....	87
V. Keyslar banki.....	94
VI. Mustaqil ta’lim mavzulari.....	96
VII. Test.....	99
VIII. Glossariy.....	107
IX. Adabiyotlar ro‘yxati.....	110

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

Dastur O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son, 2019 yil 27 avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabrdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 797-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 noyabrdagi "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4022-son hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktyabrdagi "2019 – 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4477-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg'or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari va o'quv rejalari asosida shakllantirilgan bo'lib, uning mazmuni kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, pedagogning kasbiy professionalligini oshirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili, mutaxassislik fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo'yicha so'nggi yutuqlar, pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish, ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng qo'llash bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishining o'ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Modulning maqsadi va vazifalari

“Dividend siyosati” **modulining maqsadi:** pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish kurs tinglovchilarini o‘quv jarayonini tashkil etish va uning sifatini ta’minlash borasidagi ilg‘or xorijiy tajribalar, zamonaviy yondashuvlar, zamonaviy ta’lim va innovatsion texnologiyalar sohasidagi ilg‘or xorijiy tajribalar: modul-kredit tizimi, case study (keys stadi), masofali o‘qitish, mahorat darslari, vebinar, evristik metodlarni o‘zlashtirish, joriy etish, ta’lim amaliyotida qo‘llash, ko‘nikma va malakalarini tarkib toptirish asosida ularning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahoratini doimiy rivojlanishini ta’minlashdan iborat.

“Dividend siyosati” modulining vazifalari:

- “Dividend siyosati” yo‘nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini uzluksiz yangilash va rivojlantirish mexanizmini yaratish;
- zamonaviy talablarga mos holda oliy ta’limning sifatini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini oshirish;
- pedagog kadrlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy tillarni samarali o‘zlashtirilishini ta’minlash;
- maxsus fanlar sohasidagi o‘qitishning innovatsion texnologiyalari va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘zlashtirish;
- “Dividend siyosati” yo‘nalishida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyasini ta’minlash.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimiga, ko‘nikma, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar

Maxsus fanlar bo‘yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

- kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o‘rni;
- korporativ tuzilmalar dividend siyosatining mohiyati va ahamiyati;
- dividend nazariyalari, kompaniyaning dividend strategiyasi;
- O‘zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish;
- kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to‘lovlarini berish metodikasi;
- foydani qayta investitsiyalash va dividend siyosati;
- dividendlar shaklidagi daromadlarni soliqqa torish;
- dividend siyosati va uning axborotlarini oshkor etish bo‘yicha samarali qarorlar qabul qilishni ***bilishi kerak.***

Tinglovchi:

- dividendlar siyosatini shakllantirish;
- dividendlar siyosati turlari;
- qimmatli qog‘ozlar bo‘yicha dividendlar siyosati va tartibga solish;
- dividendlar siyosati nazariyasi va modellari to‘g‘risida ***ko‘nikmalarini egallashi lozim;***

Tinglovchi:

- dividendlar siyosati va ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosatiga omillarga taa'luqli amaliy o'qinlarni o'tkazish zamonaviy va innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'quv jarayonini "jonli", ijodiy tashkil etish;

- dividendlar to'lovlarining turlari va manbalarini tahlil qilish va prognozlash;

- dividendlar siyosatining zamonaviy nazariyasi va uning bozor bahosiga ta'siri jarayonlarni taxlil qilishda iqtisodiy qonunlar, ilmiy tushunchalarni (kategoriyalarni) yechimlar qabul qilishda ishlata olish;

- dividendlar siyosatiga ta'sir ko'rsatadigan jarayonlarini tadqiq qilishda makroiqtisodiy modellar tizimidan foydalanish;

- dividend ko'rsatkichlarini prognozlashda dividend siyosatining maqsadi, vazifalari, xususiyatlarini bilish va fikrlash asosida tegishli qarorlar qabul qilish *malakalarini egallashi kerak*;

Tinglovchi:

- kompaniyaning dividendlar siyosatining tarkibi va asoslarini,

- kompaniyaning dividendlar siyosatini shakllantirishga rahbarlik qilish,

- dividendlar siyosatining moliyaviy xavfsizlik va moliya tashkilotlari siyosatiga ta'siri,

- kompaniyaning dividendlar siyosatini shakllantirish va amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi kerak va ulardan foydalana olish *kompetensiyalarini egallashi lozim*.

Modulni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar

"Dividend siyosati" modulini o'qitish jarayonida quyidagi innovatsion ta'lim shakllari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan:

- zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida interfaol ma'ruzalarni tashkil etish;

- virtual amaliy mashg'ulotlar jarayonida keys, loyiha va assisment texnologiyalarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

"Dividend siyosati" moduli bo'yicha mashg'ulotlar o'quv rejasidagi "Ilg'or ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahorat" o'quv modulining "Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik" submodullari hamda "Ta'lim jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash", "Amaliy xorijiy til", "Tizimli tahlil va qaror qabul qilish asoslari", "Maxsus fanlar" o'quv modullari bilan uzviy aloqadorlikda olib boriladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar kompaniyalar dividend siyosati va korporativ boshqaruv muammolarini tahlil etish va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti:

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat					
		Hammasi	Auditoriya o'quv yuklamasi				Mustaqil ta'lim
			jami	jumladan			
			Nazariy mashg'ulot	Amaliy mashg'ulot	Ko'chma mashg'ulot		
1.	Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni	4	4	2	2		
2.	O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish	4	4	2	2		
3.	Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi	4	4	2	2		
	Jami:	12	12	6	6		

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni

Korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni. Kompaniya va uning aksiyadorlari manfaatlarining balansi tushunchasi. Kompaniyaning investitsion jozibadorligi va kapitalizatsiyasining ko'tarilishi. O'zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosati tendensiyalarining tahlili. Kompaniya sof foydasini taqsimlash dilemmasi. Dividendlarni qoldiq tamoyili asosida hisoblash nazariyasi. Dividend hisoblashning tanlash yoki M.Gordon (Myron Gordon) va J.Lintner (John Lintner) nazariyasi. Soliq imtiyozlari nazariyasi. Dividend bo'yicha boshqa nazariyalar.

2-mavzu: O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish

Dividend siyosatini belgilovchi omillar. Dividend siyosatining me'yoriy-huquqiy asoslari. Ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati. Aksionerlik jamiyati dividend siyosatining asosiy turlari. Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari. Aksiyalarning dividend portfelini shakllantirish xususiyatlari. Aksiyalar portfelini shakllantirishning asosiy tamoyillari. Risklar diversifikatsiyasi. Aksiyalarni sotib olish dividend strategiyasi. Dividend strategiyasining afzalliklari va kamchiliklari. O'zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosatining tahlili.

3-mavzu: Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi

Dividend to'lovlari manbalari. Dividend to'lash usullarining turlari. Foydaning doimiy foizli taqsimlash usuli. Dividendlarni qoldiq tamoyili asosida to'lash. Belgilangan (fiksirlangan) dividendlarni to'lash usuli. Dividend to'lovlarining boshqa usullari. Dividendlar to'lash shakli va tartibi. O'zbekiston Respublikasida dividendlarni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari. Dividendlar va foizlarning soliqqa tortish stavkalari va qoidalari. Dividend sifatidagi daromadlar va ularni soliqqa tortish xususiyatlari. Soliqqa tortishda hisobga olinmaydigan daromadlar. Dividendlar bo'yicha soliq hisoboti.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-amaliy mashg'ulot:

Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni

Korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni. Kompaniya va uning aksiyadorlari manfaatlarining balansi tushunchasi. Kompaniyaning investitsion jozibadorligi va kapitalizatsiyasining ko'tarilishi. O'zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosati tendensiyalarining tahlili. Kompaniya sof foydasini taqsimlash dilemmasi. Dividendlarni qoldiq tamoyili asosida hisoblash nazariyasi. Dividend hisoblashning tanlash yoki M.Gordon (Myron Gordon) va J.Lintner (John Lintner) nazariyasi. Soliq imtiyozlari nazariyasi. Dividend bo'yicha boshqa nazariyalar.

2-amaliy mashg'ulot:

O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish

Dividend siyosatini belgilovchi omillar. Dividend siyosatining me'yoriy-huquqiy asoslari. Ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati. Aksionerlik jamiyati dividend siyosatining asosiy turlari. Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari. Aksiyalarning dividend portfelini shakllantirish xususiyatlari. Aksiyalar portfelini shakllantirishning asosiy tamoyillari. Risklar diversifikatsiyasi. Aksiyalarni sotib olish dividend strategiyasi. Dividend strategiyasining afzalliklari va kamchiliklari. O'zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosatining tahlili.

3-amaliy mashg'ulot:

Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi

Dividend to'lovlari manbalari. Dividend to'lash usullarining turlari. Foydaning doimiy foizli taqsimlash usuli. Dividendlarni qoldiq tamoyili asosida to'lash. Belgilangan (fiksirlangan) dividendlarni to'lash usuli. Dividend

to'lovlarining boshqa usullari. Dividendlar to'lash shakli va tartibi. O'zbekiston Respublikasida dividendlarni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari. Dividendlar va foizlarning soliqqa tortish stavkalari va qoidalari. Dividend sifatidagi daromadlar va ularni soliqqa tortish xususiyatlari. Soliqqa tortishda hisobga olinmaydigan daromadlar. Dividendlar bo'yicha soliq hisoboti.

KO'CHMA MASHG'ULOT

“Dividend siyosati” moduli bo'yicha ko'chma mashg'ulot rejalashtirilmagan.

O'QITISH SHAKLLARI

Ushbu modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko'rilayotgan loyiha yechimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O'QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA'LIM METODLARI

«Blum kubigi» metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va biliimlarni o'zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun "Ochiq" savollar tuzish va ularga javob topish mashqi vazifasini belgilaydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

1. Ushbu metodni ko'llash uchun, oddiy kub kerak bo'ladi. Kubning har bir tomonida ko'yidagi so'zlar yoziladi:
  - **Sanab bering, ta'rif bering (oddiy savol)**
  - **Nima uchun (sabab-oqibatni aniqlashtirovchi savol)**
  - **Tushintirib bering (muammoni har tomonlama qarash savoli)**
  - **Taklif bering (amaliyot bilan bog'liq savol)**
  - **Misol keltiring (ijodkorlikni rivojlantirovchi savol)**
  - **Fikr bering (tahlil qilish va baxolash savoli)**
2. O'qituvchi mavzuni belgilab beradi.
3. O'qituvchi kubikni stolga tashaydi. Qaysi so'z chiqsa, unga tegishli savolni beradi.

“KWHL” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va biliimlarni tizimlashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun mavzu bo'yicha qo'yidagi jadvalda berilgan savollarga javob topish mashqi vazifasini belgilaydi.

Izoh. KWHL:

Know – nimalarni bilaman?

Want – nimani bilishni xohlayman?

How - qanday bilib olsam bo'ladi?

Learn - nimani o'rganib oldim?.

“KWHL” metodi	
1. Nimalarni bilaman: -	2. Nimalarni bilishni xohlayman, nimalarni bilishim kerak:
3. Qanday qilib bilib va topib olaman:-	4. Nimalarni bilib oldim:

“W1H” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni tizimlashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun mavzu bo'yicha qo'yidagi jadvalda berilgan oltita savollarga javob topish mashqi vazifasini belgilaydi.

What?	Nima? (ta'rifi, mazmuni, nima uchun ishlatiladi)	
Where?	Qaerda (joylashgan, qaerdan olish mumkin)?	
What kind?	Qanday? (parametrlari, turlari mavjud)	
When?	Qachon? (ishlatiladi)	
Why?	Nima uchun? (ishlatiladi)	
How?	Qanday qilib? (yaratiladi, saqlanadi, to'ldiriladi, tahrirlash mumkin)	

“SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo'llarni topishga, bilimlarni

mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• хавфлар

“VEER” metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o'rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo'yicha o'rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'quvchilarning mustaqil g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Veer” metodidan ma'ruza mashg'ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg'ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi:

trener-o'qituvchi ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratadi;

trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo'lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;

har bir guruh o'ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o'z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo'yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;

navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o'z taqdimotlarini o'tkazadilar. Shundan so'ng, trener tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotlar bilan to'ldiriladi va mavzu yakunlanadi.

Muammoli savol					
1-usul		2-usul		3-usul	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:					

“Keys-stadi” metodi

«**Keys-stadi**» - inglizcha so'z bo'lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o'rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o'rganish, tahlil qilish asosida o'qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab

1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o'rganishda foydalanish tartibida qo'llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin.

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining echimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil echimlarni tanlash
4-bosqich: Keys echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat echimining amaliy aspektlarini yoritish

“Assesment” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment”lardan ma’ruza mashg’ulotlarida talabalarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o’rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg’ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o’zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o’z-o’zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o’qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o’quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo’shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Har bir katakdagi to’g’ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

Test

•

Muammoli vaziyat

Tushuncha tahlili (simptom)

Amaliy vazifa

“Insert” metodi

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o’qituvchi mashg’ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan matnni tarqatma yoki taqdimot ko’rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko’rinishida namoyish etiladi;
- ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o’z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	Matn
“V” – tanish ma’lumot.	
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.	
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.	
“- ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?	

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo’lgan ma’lumotlar o’qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to’liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg’ulot yakunlanadi.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu. Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o‘rni

Reja:

1. Korporativ tuzilmalarning dividend siyosati tushunchasi
2. Korporatsiya moliyaviy strategiyasida dividend siyosatining o‘rni
3. Dividend siyosatining maqsadi
4. Dividend siyosatining asosiy turlari va dividendlarni to‘lash usullari

1. Korporativ tuzilmalarning dividend siyosati tushunchasi

Jahon iqtisodiy rivojlanishidagi moliyaviy qiyinchiliklar korporativ boshqaruv muammolariga e‘tibor qaratishni taqozo etmoqda. Korporativ boshqaruvning sifat darajasi kompaniyaga sarmoya kiritish imkoniyati to‘g‘risida qaror qabul qilishga ta‘sir qiladi, bu esa kapitallashuvining o‘ziga xos xususiyati bo‘lib hisoblanadi. Korporativ boshqaruvning muhim elementlaridan biri bo‘lib kompaniyaning bozor qiymatini maksimal darajada oshirish uchun iste‘mol qilinadigan va kapitalizatsiya qilingan foyda o‘rtasidagi nisbatlarni optimallashtirishga qaratilgan dividend siyosati hisoblanadi.

Ma‘lumki, aksiya o‘z egasiga aksiyadorlik jamiyatini boshqarishda ishtirok etish huquqini va dividendlar shaklida foydaning bir qismini olish huquqini beruvchi qimmatli qog‘ozdir. Dividendlar kompaniyaning sof foydasining bir qismi bo‘lib, aksiyadorlar o‘rtasida ularga tegishli aksiyalar soni va turiga muvofiq taqsimlanadi. Boshqacha aytganda, dividendlar aksiyadorlarning mavjud aksiyalar bo‘yicha oladigan daromadlarining bir qismidir.

Aksiyador tomonidan soliq solishdan keyin qolgan foydani (shu jumladan imtiyozli aksiyalar bo‘yicha foiz shaklida) aksiyadorga tegishli aksiyalarga taqsimlashda tashkilotdan olingan har qanday daromad dividend deb e‘tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida" gi qonuniga muvofiq, dividend jamiyat sof foydasining aksiyadorlar o‘rtasida taqsimlanadigan qismidir¹.

Dividend siyosati kompaniyaning aksiyadorlarga dividendlar to‘lashi kerak bo‘lgan foydani qo‘llash sohasidagi siyosati bo‘lib, u daromadni to‘liq to‘lash yoki undan keyinchalik daromad olish maqsadida daromadni qayta investitsiyalash bilan bog‘liq bo‘lgan harakatlari majmuidir.

O‘zbekiston Respublikasida aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatiga muvofiq, dividendlarni to‘lashni va ularning manbasini belgilovchi tartib mamlakat qonunchiligi bilan tartibga solinadi.

Dividendlarni to‘lash manbai bo‘lib o‘tgan davr uchun aksiyadorlik jamiyatining sof foydasi bo‘lib hisoblanadi. Agar kompaniyadar sof (taqsimlanmagan) foyda bo‘lmasa, imtiyozli aksiyalar bo‘yicha dividendlar o‘tgan

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг "Аксиядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида" ги қонуни. 06.05.2014 й.

yillardagi taqsimlanmagan foydadan ushbu maqsad uchun maxsus yaratilgan zaxira mablag'laridan to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, dividend aksiyaning nominal qiymatiga nisbatan foizda yoki har bir aksiya uchun so'mda belgilanadi. Dividendlarni to'lash quyidagi shaklda amalga oshirilishi mumkin:

1. Dividendlar to'lashning pul shakli – masalan, kassadan naqd pul, plastik karochka, to'lov topshirig'i, pochta orqali to'lash. Bu holda dividendlar miqdorini aniqlash uchun turli xil variantlar qo'llaniladi.

2. Boshqa (mol-mulk) shaklda, agar u kompaniyaning Ustavida nazarda tutilgan bo'lsa, xususan aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalar, obligatsiyalar, tovarlar ko'rinishida beriladi.

Dividendlarning darajasi, dinamikasi va to'lov barqarorligi kompaniyaning iqtisodiy salohiyati, moliyaviy imkoniyatlari, investitsiya jozibadorligini boshqarish muhim omillaridan biri hisoblanadi. Dividend siyosati kapital tuzilmani boshqarish kabi, kompaniyaning kapital bozoridagi mavqeiga, xususan, uning aksiyalari narx dinamikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Dividendlar aksiyadorlarning pul daromadlarini ifodalaydi va ma'lum darajada ularga o'z mablag'larini investitsiya qilgan shaxslar uchun aksiyadorlik jamiyatining muvaffaqiyatli ishlayotganligini ko'rsatib beradi.

Dividendlar muayyan davr uchun bilan hisoblab chiqiladi va odatda, aksiyadorlik jamiyati tomonidan erishilgan foydaga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, hisobot davridagi daromadni taqsimlashning soddalashtirilgan sxemasi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

-daromadning bir qismi dividendlar shaklida to'lanadi,

-qolgan qismi kompaniya aktivlariga qayta investitsiyalanadi.

Dividend siyosatining bir necha yondashuvlari mavjud. Ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

1. Konservativ yondashuv. Ushbu yondashuv dividend to'lovlarining qoldiq siyosati, dividend to'lovlarining barqaror miqdori siyosatini o'z ichiga oladi.

2. O'rtacha (mo'tadil) yondashuv. Ushbu yondashuv ayrim davrlarda qo'shimcha dividendlarning minimal barqaror miqdori siyosatini o'z ichiga oladi.

3. Agressiv yondashuv. Ushbu yondashuv dividendlarning barqaror darajasi va dividendlar miqdorini doimiy oshirish siyosatini o'z ichiga oladi.

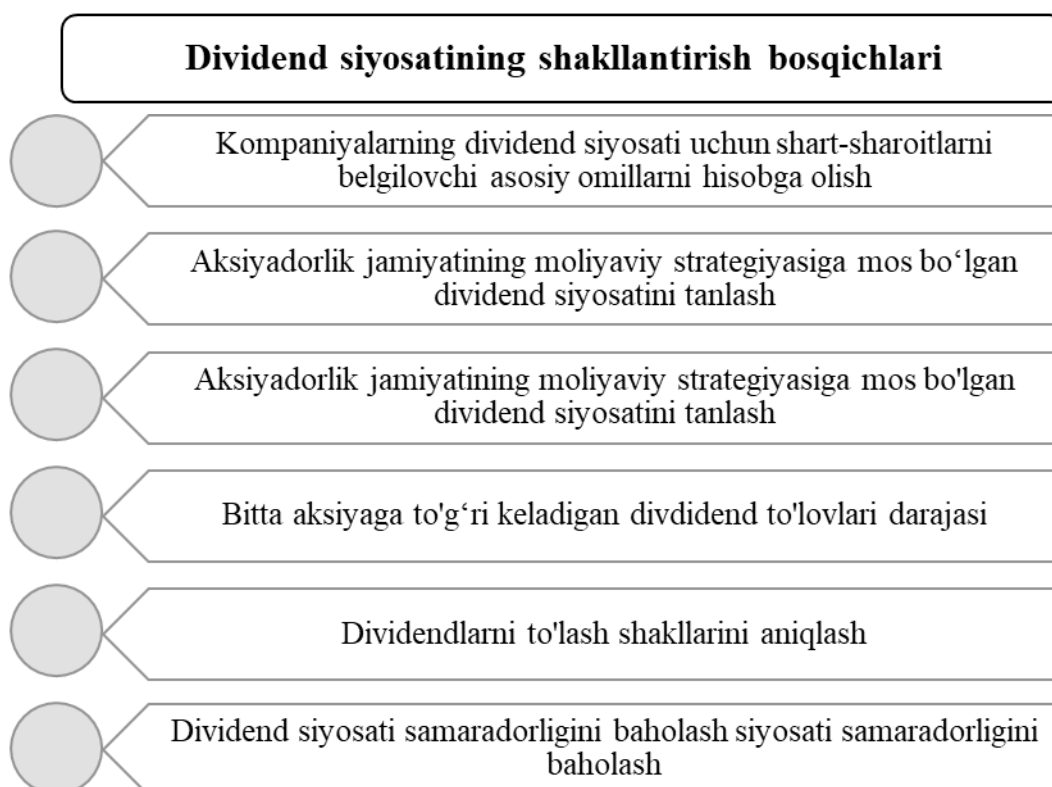
Dividend siyosati direktorlar kengashi tomonidan tuziladi. Kompaniyaning maqsadlariga va joriy (prognoz) vaziyatga qarab, kompaniyaning daromadlari qayta investitsiyalanishi, taqsimlanmagan foyda uchun hisobdan chiqarilishi yoki dividendlar shaklida to'lanishi mumkin.

2. Korporatsiya moliyaviy strategiyasida dividend siyosatining o'rni

Aksiyadorlik jamiyati faoliyati jadal rivojlanayotgan bo'lsa, u ko'proq moliyaviy resurslarga ehtiyoj sezadi. Aksariyat hollarda kompaniya surunkali pul taqchilligiga ehtiyoj sezsa, ularning dividend to'lovlari shaklida mablag'larni muntazam ravishda olib qo'yishga qarshi muqobil moliyalashtirish manbalarini izlash zarurligiga yuzaga keltiradi.

Dividend siyosati moliyalashtirish sohasida kompaniyaning boshqaruv qarorlarining ajralmas qismi bo'lib hisoblanadi. Kompaniya dividend siyosatining eng muhim jihati bo'lib dividend to'lovlari va uning kompaniya rivojlanish uchun qoldiriladigan qismi o'rtasida foydani taqsimlashning optimal nisbatlarini topish hisoblanadi.

Quyidagi rasmda aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatini shakllantirish bosqichlari keltirilgan.

1-rasm. Aksiyadorlik jamiyati dividend siyosatini shakllantirishning asosiy bosqichlari²

Dividend siyosati dividendlarni to'lashga ketadigan foyda ulushi bo'yicha qarorlar to'plamini anglatadi. Shu bilan birga, sof foyda kapitallashuvi uning ishlab chiqarishni rivojlantirish, investitsiyalardan keladigan sof pul oqimini qayta investitsiyalash, yangi aksiyalar shaklida dividend to'lovlari amalga oshirish, depozit omonatining o'sishiga depozit foiz miqdorini yo'naltirish va boshqalarni anglatadi.

Ta'kidlash joizki, foydani qayta investitsiyalash kompaniya uchun yangi aksiyalarni chiqarish bilan taqqoslaganda, nisbatan arzon moliyalashtirish shakli bo'lib, uning faoliyati ustidan mulkdorlarni nazorat qilishning mavjud tizimini saqlab qolishga imkon beradi. Kapitalizatsiya qilingan foyda miqdorining o'sishi korxonaning mulkiy holatining o'sishi, o'z mablag'larining ko'payishini ko'rsatadi.

² Маълумотлар асосида муаллиф ишланмаси

Endi kompaniya tomonidan dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Dividend siyosatini ishlab chiqishning birinchi bosqichi bo'lib dividend siyosatini shakllantirishni belgilovchi asosiy omillarni baholash hisoblanadi. Ushbu omillar odatda, to'rt guruhga bo'linadi:

1-guruh aksiyadorlik jamiyati investitsiya imkoniyatlarini tavsiflovchi omillar bo'lib, ular o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- aksiyadorlik jamiyati faoliyati davrlari bosqichi;
- aksiyadorlik jamiyatining investitsiya dasturlarini kengaytirish zarurati;
- yuqori samarali investitsiya loyihalarini amalga oshirishga tayyorlik darajasi.

2-guruh muqobil manbalardan moliyaviy resurslarni shakllantirish imkoniyatlarini tavsiflovchi omillar sifatida tavsiflanadi va ular quyidagilardan tashkil topadi:

- qimmatli qog'ozlar zaxiralarining yetarliligi;
- o'tgan yillardagi taqsimlanmagan foyda miqdori;
- qo'shimcha aksiyadorlik kapitalini jalb qilish qiymati;
- qo'shimcha qarz kapitalini jalb qilish qiymati;
- moliya bozorida kreditlarning mavjudligi;
- aksiyadorlik jamiyatining kreditga layoqatliligi reytingi.

3-guruh ob'ektiv cheklovlar bilan bog'liq omillarni o'z ichiga oladi:

- dividendlarni soliqqa tortish darajasi;
- aksiyadorlik jamiyati mol-mulkini soliqqa tortish darajasi;
- moliyaviy leveraj ta'siri;
- olingan foydaning haqiqiy miqdori va kapitalning daromadlilik darajasi.

4-guruh boshqa omillarni tashkil etib, quyidagilardan shakllangan:

- aksiyadorlik jamiyati ishtirokchisi bo'lgan tovar bozorining kon'yunkturasi;
- raqobatchilar tomonidan dividend to'lovlari darajasi;
- ilgari olingan kreditlar bo'yicha to'lovlarning kechikishi;

Dividend siyosatini ishlab chiqishning ikkinchi bosqichi aksiyadorlik jamiyati strategiyasiga mos keladigan siyosat turini tanlash bilan yakunlanadi.

Uchinchi bosqichda kompaniyaning strategiyasiga mos keladigan daromadni taqsimlash mexanizmini aniqlanadi. Bu o'z navbatida quyida keltirilgan formula bo'yicha hisoblab chiqilgan oddiy aksiyalar uchun dividend to'lovlari darajasini aniqlashga imkon beradi:

$$DA = (\text{divid to'lovi fondi} - \text{imtiyozli aksiyalar to'lovi}) / \text{oddiy aksiyalar soni}$$

To'rtinchi bosqich ko'rsatkichlarni shakllantirish va hisoblash orqali firmaning dividend siyosati samaradorligini baholashni o'z ichiga oladi.

Iste'molga yo'naltiriladigan va kapitalizatsiya qilinadigan foyda qismlari o'rtasidagi munosabatni aniqlashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- dividendlarni to'lash tartibini tartibga soluvchi normativ hujjatlar;
- bo'sh pul mablag'larining mavjudligi;
- boshqa manbalardan mablag' olishning mavjudligi va ularning narxi;
- aksiyadorlar manfaatlari.

Aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ikki vazifani belgilash va hal etishga qaratiladi. Bular:

1. Kompaniyani zarur moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash vazifasi. Bu yerda e‘tibor qaratilishi kerak bo‘lgan masala taqsimlanmagan foyda hisoblanadi.

2. Moliyaviy qarorlar qabul qilishning asosiy mezon sifatida aksiyadorlarning umumiy mulkini maksimal darajada oshirish.

Bu ikki vazifani hal etish aksiyadorlik jamiyati dividend siyosatini maqsadini aniqlash imkonini beradi.

3. Dividend siyosatining maqsadi

XX asrning 50-chi yillari o‘rtalarida iqtisodchi J.Lintner tomonidan korporatsiyalar menejerlari o‘rtasida o‘tkazilgan dividend siyosati buyicha so‘rovnomalar shuni ko‘rsatdiki, kompaniya tomonidan dividendlar miqdorini belgilash to‘rtta “tipik faktlar” bilan chegaralanadi.

1. Kompaniyalar dividend to‘lovlarining uzoq muddatga belgilangan normativ koeffitsiyentiga rioya qiladilar. Barqaror daromadga ega bo‘lgan kompaniyalar odatda dividendlar uchun foydaning katta qismini ajratadi, rivojlanayotgan kompaniyalarda esa dividend to‘lovlari miqdori kamroq bo‘ladi.

2. Menejerlar dividendlarning mutlaq darajasidan ko‘ra ularning o‘zgarishiga ko‘proq e‘tibor beradilar. Chunonchi, 2,0 dollar miqdorida dividend to‘lash yaxshi moliyaviy qaror bo‘lishi mumkinki, agar oldingi yilda to‘langan dividend miqdori 1,0 dollarga teng bo‘lgan bo‘lsa; garchi oldingi yil dividendlari ham 2,0 dollar bo‘lgan bo‘lsa, bunday qarorning ahamiyati katta emas.

3. Dividendlar miqdorining o‘zgarishi foydaning uzoq muddatli va barqaror o‘zgarishi oqibati hisoblanadi. Menejerlar dividend to‘lovlarini «silliqlab yuboradilar». Foydaning vaqtinchalik o‘zgarishlari, odatda, dividendlarga ta‘sir kursatmaydi.

4. Agar dividendlarning oldingi darajasiga qaytish imkoniyati mavjud bo‘lsa, menejerlar ularni o‘zgartirishga shoshilmaydilar. Ular dividendlarning oshishi haqida e‘lon qilingan qarorning bekor qilinishidan ko‘prok xavotirlanadilar.

J.Lintner ishdab chikkan oddiy model dividendlar miqdorining ahamiyatini yaqqol tushuntirib beradi. Aytaylik, kompaniya doim dividend to‘lovlari bhyicha belgilangan koeffitsiyentga rioya qiladi, u xolda kelgusi yildagi dividendlar (DIV 1) bir aksiyaga to‘g‘ri keladigan doimiy foyda ulushiga (EPS 1) teng bo‘lishi kerak:

$$DIV1 = \text{rejalashtirilgan dividendlar} = \text{normativ koeffitsiyent} \times EPS1$$

Dividendlarning o‘zgarishi:

$$DIV1 - DIV0 = \text{rejadagi o‘zgarish} = \text{normativ koeffitsiyent} \times EPS1 - DIV0$$

Shunday qilib, dividend to‘lovlarining normativ koeffitsiyentlariga doim rioya qiladigan kompaniya har gal foyda o‘zgarganda dividendlar miqdorini xam

o'zgartirishga majbur. Ammo, Lintnerning kuzatishlariga ko'ra, menejerlar buni istamay bajaradilar. Ularning fikricha, aksiyadorlar dividendlarning barqaror o'sishini afzal ko'radi. Shuning uchun, kompaniya dividendlarini ancha oshirish imkoni bo'lgan taqdirda ham, menejerlar to'lovlarning normativ darajasiga faqat qismangina yaqinlashadilar.

Shunday qilib, dividendlarning o'zgarishi kuyidagi modelga bo'ysunishi mumkin:

$$DIV 1 - DIV 0 = \text{tuzatuvchi koeffitsiyent} \times \text{rejadagi uzgarish} = \text{tuzatuvchi koeff.} \times (\text{normativ koeff.} \times EPS1 - DIV0)$$

Kompaniya qanchalik konservativ bo'lsa, u normativ darajaga shunchalik sekin yaqinlashadi va tegishli, tuzatuvchi koeffitsiyent shunchalik past bo'ladi.

Lintnerning oddiy modeliga ko'ra, dividendlar miqdori kisman firmaning joriy foydasiga va kisman oldingi yildagi dividendlar miqdoriga, oldingi yil dividendlari esa, o'z navbatida, o'sha yildagi va undan oldingi yildagi dividendlar miqdoriga bog'liq va h.k. Demak, Lintner haq bo'lsa, dividendlarni joriy va oldingi foydani o'rtacha olingan miqdori deb ta'riflash mumkin.

Ta'kidlab o'tilganidek, kompaniyaning dividend siyosati uning moliyalashtirish sohasidagi boshqaruv qarorlarining ajralmas qismidir. Dividend siyosatining eng muhim jihati dividend to'lovlari va kompaniyaning rivojlanishi uchun zarur qoladigan qismi o'rtasida foydani taqsimlashning optimal nisbatlarini topishdir. Boshqa tomondan esa dividend siyosati dividendlarni to'lashga ketadigan foyda ulushi bo'yicha qarorlar to'plamini anglatadi.

Dividend siyosatining maqsadi iste'mol qilinadigan va kapitallashtirilayotgan foyda qismlari o'rtasidagi maqbul nisbatni belgilashdan iborat bo'lib, bu kelgusida:

- aksiyadorlik jamiyatining strategik rivojlanishini ta'minlash;
- kompaniya bozor qiymatini maksimal darajada oshirish;
- aksiyalarning bozor qiymatini oshirishga qaratilgan aniq chora-tadbirlarni aniqlash imkonini beradi.

Boshqacha qilib aytganda, dividend siyosatining asosiy maqsadi sof foydani dividendlar to'lash va qayta investitsiyalash uchun taqsimlashdir, bu esa ushbu kompaniyaning qiymatini maksimal darajada oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, sof foyda kapitallashuvi uning ishlab chiqarishni rivojlantirish, investitsiyalardan sof pul oqimini qayta investitsiyalash, yangi aksiyalar shaklida dividend to'lovlarni amalga oshirish, (tijorat banklarida) depozit omonatining o'sishiga depozit foiz miqdorini yo'naltirish imkon beradi.

Ta'kidlash kerakki, daromadni qayta investitsiyalash kompaniya uchun yangi aksiyalarni chiqarish bilan taqqoslaganda nisbatan arzon moliyalashtirish shakli bo'lib, uning faoliyati ustidan mulkdorlarni nazorat qilishning mavjud tizimini saqlab qolish imkoni yaratiladi. Kapitallashtirilayotgan foyda miqdorining oshishi aksiyadorlik jamiyatining mulkiy holatining oshishi, uning o'z mablag'lari ko'payishini ko'rsatadi.

Iste'mol qilinadigan va kapitalizatsiya qilingan foyda qismlari o'rtasidagi munosabatni aniqlashda quyidagi omillar hisobga olinadi:

- dividendlarni to'lash tartibini tartibga soluvchi normativ hujjatlar;
- bo'sh pul mablag'larining mavjudligi;
- boshqa manbalardan mablag' jalb qilishning mavjudligi va ularning narxi;
- aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish.

Egalari tomonidan qo'lga olinmagan foydaning bir qismi kompaniya faoliyatini moliyalashtirishning ichki manbai hisoblanadi, shuning uchun dividend siyosati kompaniya tomonidan jalb qilingan tashqi moliyalashtirish manbalarining hajmiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ko'p hollarda kompaniyalar tomonidan tanlangan dividend siyosatini ishlab chiqishga quyidagi omillar guruhlari ta'sir qiladi:

1. Huquqiy omillar. O'zbekiston Respublikasida dividendlarni to'lash Fuqarolik kodeksi, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi qonun va boshqa qonunosti hujjatlar bilan tartibga solinadi, unga muvofiq dividendlar to'lash manbalari aniqlanadi, aksiyadorlik jamiyatlarida dividendlarni to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga haqli bo'lmagan holatlar, dividendlarni to'lash tartibi va muddatlari va boshqalar to'g'risida qarorlar qabul qilinadi.

2. Shartnoma shartlari. Xorij tajribasidan ma'lumki, uzoq muddatli kreditlar beradigan banklar kredit shartnomalarida kompaniyalar faoliyatida qayta investitsiyalanadigan foyda ulushi bilan bog'liq bo'lgan cheklovlar miqdorini belgilashni nazarda tutadi. Bank o'z qarz oluvchisining samarali faoliyatidan manfaatdor, bu esa o'z navbatida olingan kredit summasining o'z vaqtida qaytarilishi imkoniyatini yaratadi.

3. Likvidlik. Mahsulot realizatsiyasi vaqtida pul to'lovlari har doim ham amalga oshirilavermaydi, buning o'z sabablari mavjud. Aksiyadorlik jamiyatining faoliyati foyda bilan yakunlangan bo'lishi mumkin, lekin dividendlar to'lash uchun hisob yetarli mablag'lar bo'lmasligi holatlari ham uchrab turadi. Shuning uchun, qonunchilikka ko'ra, dividendlar nafaqat pul bilan, balki aksiyadorlik jamiyati nizomida nazarda tutilgan hollarda pul bo'lmagan shaklda, ya'ni boshqa mol-mulk bilan hamto'lanishi mumkin.

4. Ishlab chiqarishni kengaytirish. Rivojlanayotgan kompaniyalar faoliyatidagi xom-ashyo va resurslarga bo'lgan o'z ehtiyojlarini qondirish uchun moliyaviy mablag'larning yetishmasligi muammosiga duch kelmoqda. Bunday sharoitda aksiyadorlar qarz olish yoki qo'shimcha aksiyalarni chiqarishga yo'l qo'ymaslik uchun dividendlarni to'lash cheklovlariga o'tish siyosatni amalga oshirishlari mumkin.

5. Aksiyadorlar manfaatlari. Aksiyadorlar yig'ilishi yoki boshqaruv kengashi tomonidan to'lanadigan dividendlar miqdori to'g'risida qaror qabul qilishda kompaniyaning bozor qiymatiga qanday ta'sir qilishini hisobga olishi kerak. Qayta investitsiyalashga yo'naltirilgan foyda kelajakdagi dividendlarning kafolati bo'lib hisoblanadi, shuning uchun ham dividendlar o'sishi darajasi uning qiymatiga bog'liq bo'ladi.

6. Kapitalning “ajralish” muammosi. Agar aksiyadorlik jamiyati yuqori dividendlar to‘laydigan bo‘lsa, moliyalashtirish manbalari bilan ta’minlash uchun shubhasiz, tashqi moliyalashtirish manbalariga yoki qo‘shimcha aksiyalar chiqarishga murojaat qilish kerak bo‘ladi. Bunday harakatlar yangi aksiyadorlarning paydo bo‘lishiga va mavjud bo‘lgan mulk huquqining “buzilishi” (manfaatlar to‘qnashuvi)ga olib kelishi mumkin.

7. Axborot ta’siri. Dividendlarni to‘lash to‘g‘risidagi ma’lumotlar nafaqat aksiyadorlar tomonidan, balki qimmatli qog‘ozlar bozorining professional ishtirokchilari va maxsus axborot agentliklari tomonidan ham kuzatilib boriladi. Aksiyadorlik jamiyatining dividendlarni avvalgi davrlarga nisbatan kam yoki ko‘p to‘lanishi haqidagi har qanday xabar kompaniya aksiya stavkalarining keskin ko‘tarilishi yoki pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli ham aksiyadorlik kompaniyasi istalmagan bozor mish-mishlari yoki vahimaga sabab bo‘lmaydigan barqaror dividend to‘lovlari siyosatini amalga oshirish kerak.

8. Tashkilotning faoliyat aylanishi bosqichi. Aksiyadorlik jamiyati o‘z faoliyatida jiddiy qayta rivojlantirish dasturini amalga oshirish hamda buning uchun qo‘shimcha aksiyalar chiqarishni rejalashtirayotgan bo‘lsa, bunday emissiya uzoq vaqt davomida barqaror yuqori dividendlar to‘lashni zarur qilib qo‘yadi. Bunday siyosat aksiyalar kursining sezilarli o‘shishiga va shunga mos ravishda qo‘shimcha aksiyalarni joylashtirish natijasida olingan mablag‘lar miqdorini oshirishga olib keladi.

4. Dividend siyosatining asosiy turlari va dividendlarni to‘lash usullari

Kompaniya korporativ boshqaruv amaliyotini aksiyadorlarning daromad olish huquqi nuqtai nazaridan o‘rganishda quyidagi jihatlar tahlil qilinadi:

- tasdiqlangan dividend siyosatining mavjudligi va ichki hujjatlarda dividend to‘lovlarini hisoblash tamoyillari hamda dividendlarni to‘lashga yo‘naltiriladigan sof foydaning eng kam ulushi;

- oddiy va imtiyozli aksiyalar bo‘yicha dividendlarni to‘lash amaliyoti;
-dividend tarixi.

Kompaniyaning dividend siyosatini rasmiylashtirish aksiyadorlarga dividend to‘lovlarini prognoz qilish imkonini beradi. Tadqiqot davomida kompaniyalarda dividend siyosatini tartibga soluvchi hujjatlar mavjudligi ijobiy baholanadi. Kompaniya tomonidan dividendlarni to‘lash amaliyotini baholashda dividendlar qancha muddatlarda to‘langanligini va kompaniyaning e’lon qilingan muddatlarda dividendlarni to‘lash bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarishini hisobga oladi. Agar ustavda boshqa muddat belgilanmagan bo‘lsa, kompaniyalar 60 kun ichida dividendlar to‘lashlari shart.

Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosati va dividend to‘lovlarining quyidagi asosiy turlari mavjud.

1. Agressiv siyosat. Ushbu turdagi siyosat dividend to‘lov usullarining quyidagi turlari mavjud:

a) foydani doimiy foizli taqsimlash usuli. Ushbu texnikaning mohiyati *dividend ajratmasi = const* hisoblanadi hamda uzoq vaqt davomida oddiy aksiyalar bo‘yicha dividendlarni to‘lashga yo‘naltirilgan sof foydaning barqaror foizini

nazarda tutadi. Bu holat aksiyalar bozor narxining o'sishiga olib kelmaydi, chunki olingan dividendlar miqdori o'zgarishi mumkin. Biroq, u ishlab chiqarishda ishlaydiganlar uchun qulay bo'lib, bitta oddiy aksiyaga to'g'ri keladigan foydaning o'zgarishi sezilarli bo'lmaydi.

b) dividend to'lovlarining doimiy o'sish metodikasi. Dividend ko'rsatkichining rejasida bitta aksiya bo'yicha dividend to'lovini oshirish usuli hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida aksiyalar yuqori bozor qiymatini ta'minlaydi va potensial investorlar uchun ijobiy tasavvurni shakllantiradi, bitta aksiyaga to'g'ri keladigan dividendlarning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

2. O'rtacha (mo'tadil) siyosat. Ushbu texnikaning mohiyati kafolatlangan minimal va qo'shimcha (ekstra) dividendlarni to'lashdan iborat, ya'ni bitta aksiya uchun dividend = const, muntazam dividendlar uchun esa mukofot. Bu siyosat quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

-har bir aksiya uchun dividend to'lovlarning doimiy va muntazam ravishda to'lanishi;

-eng muvaffaqiyatli ish davrida sobit dividendlariga qo'shimcha (ekstra) ravishda to'lov.

Bu siyosat eng muvozanatli usul bo'lib hisoblanadi, chunki dividendlarni to'lashning barqarorligini ta'minlanadi va iqtisodiy o'sish davrida ularning qiymatini oshirish imkonini beradi, binobarin shu bilan aksiyadorlar rag'batlantiriladi. Qimmatli qog'ozlar kursining qiymatidagi tebranishlarni yumshatishga yordam beradi.

Ekstradividend - muntazam dividend to'lovlaridan ortiqcha hisoblangan va belgilangan stavkani o'zgartirishiga ta'sir ko'rsatmaydigan qo'shimcha pul to'lovidir. Bunday to'lov bir martalik bo'ladi. Uning roli aksiyalarning barqaror bozor qiymatini qo'llab-quvvatlash, aksiyadorlik jamiyati faoliyati va rivojlanish istiqbollari haqida ijobiy ma'lumot yaratishdir.

3. Konservativ siyosat. Ushbu turdagi siyosat dividend to'lov usullarining quyidagi turlariga ega:

a) qoldiq dividend usuli. Ushbu texnikaning mohiyati yiliga dividendlar $t = \text{sof foyda} - \text{investitsiya dasturlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan taqsimlanmagan foydadan}$ iborat. Bu usul aksiyadorlik jamiyatining faoliyat davrining dastlabki bosqichlarida- yuqori investitsion faoliyat davrlarida qo'llaniladi.

Dividendlarni to'lash samarali investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdan keyin amalga oshiriladi. Agar loyihaning ichki daromad darajasi moliyaviy rentabellik darajasidan yuqori bo'lsa, uni qo'llash tavsiya etiladi. Ushbu texnikadan foydalanish aksiyadorlik jamiyatining yuqori iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi, uning bozor qiymatini oshiradi. Ushbu to'lov usulining kamchiliklari sifatida dividendlarni to'lashning bir xil bo'lmagan diapazonining mavjudligi, dividendlarni to'lashning doimiy emasligi, qimmatli qog'ozlarning past bozor bahosiga ega ekanligini ko'rsatish mumkin.

b) belgilangan to'lovlar usuli. Bir aksiya uchun $\text{dividend} = \text{const}$. Aksiyalar kursining dinamikasidan qat'i nazar, uzoq vaqt davomida bitta oddiy aksiyasiga dividend to'lovlarining muntazamligini ta'minlaydi. Odatda, turli moliyaviy

institutlarning (pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari) past darajadagi riski bilan birgalikda qo'llaniladi.

Ushbu to'lov usulining afzalliklari bo'lib aksiyalarning kurs qiymatidagi tebranishlarni yumshatish, fond bozoridagi aksiyalarning barqaror kotirovkasi, aksiyalarning yuqori likvidligi, aksiyadorlarning joriy muntazam daromadini olish, aksiyadorlik jamiyatining barqaror bozor qiymatiga ega bo'lishi hisoblanadi. Kamchiliklari sifatida aksiyadorlik jamiyati faoliyatining moliyaviy natijalari bilan zaif aloqalari, foyda miqdori keskin kamaygan taqdirda, aksiyadorlik jamiyati likvidligi sezilarli darajada yomonlashishi ehtimoli mavjudligini ko'rsatish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, quyidagi holatlarning hech bo'lmaganda biri mavjud bo'lsa, aksiyadorlik jamiyati dividendlarni e'lon qilish va to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga, shuningdek, dividendlarni to'lashga haqli emas:

-ustav fondi to'liq to'lanmagan bo'lsa;

-aksiyadorlik jamiyatining sof aktivlarining qiymati uning ustav fondi va zaxira fondlari miqdoridan kam yoki dividendlar to'lash natijasida ularning miqdoridan kam bo'lsa;

-aksiyadorlik jamiyati iqtisodiy to'lovga layoqatsizlik (bankrotlik) to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq to'lovga layoqatsizlikning barqaror xususiyatiga ega yoki ushbu belgi dividendlar to'lash natijasida ushbu kompaniyada paydo bo'lsa;

-aksiyadorlarning talabiga binoan aksiyadorlik jamiyatining aksiyalarini sotib olish tugatilmagan bo'lsa.

Bahs munozaralar uchun savollar

1. Korporatsiya moliyaviy strategiyasida dividend siyosatining o'rni nimada?
2. Dividend siyosatining qanday turlari mavjud?
3. Dividend siyosatini shakllantirishning bosqichlari nima va ularning qanday shakllanadi?
4. Dividend siyosatini ishlab chiqishga ta'sir etuvchi omillar guruhini izohlab bering.
5. Dividend to'lashning qanady usullari bor?

2-mavzu. O‘zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish

Reja:

- 2.1. Dividend siyosatini belgilovchi omillar**
- 2.2. Dividend siyosatining me‘yoriy-huquqiy asoslari**
- 2.3. Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatining asosiy turlari**
- 2.4. Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari**

1. Dividend siyosatini belgilovchi omillar

Dividend siyosatining mohiyati aylanma mablag‘lardan chiqarilgan va dividendlar shaklida to‘lanadigan foyda ulushi va biznesni kengaytirishga yo‘naltirilgan mablag‘lar o‘rtasidagi maqbul nisbatni tanlashdan iboratdir. Kompaniyaning dividend siyosatiga ta’sir qiluvchi omillarni quyidagi guruhlar ajratilishi mumkin.

1. Huquqiy cheklovlar. Korxonaning o‘z kapitali aksiyadorlik kapitali, emission daromad, taqsimlanmagan foydadan iborat. Ko‘pgina mamlakatlarda qonun ikki sxemadan biriga ruxsat beradi – dividendlarni to‘lash uchun faqat foyda (hisobot davrining daromadlari va o‘tgan davrlarning taqsimlanmagan daromadlari) yoki foyda va emission daromadlari sarflanishi mumkin. Qonun hujjatlarida dividendlarni to‘lash bo‘yicha boshqa cheklovlar mavjud. Xususan, agar korxonaga to‘lovga qodir deb topilmasa yoki bankrot deb e‘lon qilinsa, dividendlarni pul shaklida to‘lash odatda taqiqlanadi. Soliqlar faqat aksiyadorlarga berilgan dividendlardan to‘langanligi sababli ham ko‘p kompaniyalar soliqdan qochish maqsadida dividendlar to‘lamaydi. Bu holda, soliq qonunchiligida belgilanganidek, taqsimlanmagan foyda belgilangan me‘yordan oshib ketishi (masalan, AQShda \$250 ming) soliqqa tortiladi. Bunday cheklovlarni joriy etishning sababi kreditorlarning huquqlarini himoya qilish va korxonaga kapitalining mumkin bo‘lgan “yutilishining” oldini olish zaruriyatiga ham bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasining “Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida” gi qonuniga muvofiq, aksiyalarning har bir turi bo‘yicha dividendlar to‘lash, dividendning miqdori, uni to‘lash shakli va tartibi to‘g‘risidagi qaror jamiyat kuzatuv kengashining tavsiyasi, moliyaviy hisobotning ishonchliligi haqida auditorlik xulosasi mavjud bo‘lgan taqdirda, moliyaviy hisobot ma‘lumotlari asosida aksiyadorlarning umumiy yig‘ilishi tomonidan qabul qilinadi. Dividendlarning miqdori jamiyat kuzatuv kengashi tomonidan tavsiya etilgan miqdordan ko‘p bo‘lishi mumkin emas.

Aksiyadorlarning umumiy yig‘ilishi aksiyalarning muayyan turlari bo‘yicha dividendlar to‘lamaslik to‘g‘risida, shuningdek jamiyat ustavida dividend miqdori belgilab qo‘yilgan imtiyozli aksiyalar bo‘yicha to‘liq bo‘lmagan miqdorda dividendlar to‘lash haqida qaror qabul qilishga haqli. Dividendlar to‘lash to‘g‘risidagi qarorda dividendlar to‘lash boshlanadigan va tugallanadigan sanalar ko‘rsatilgan bo‘lishi lozim.

Aksiyadorlik jamiyati moliyaviy yilning birinchi choragi, yarim yilligi, to'qqiz oyi natijalariga ko'ra va (yoki) moliyaviy yil natijalariga ko'ra, agar ushbu Qonun va jamiyat ustavida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, joylashtirilgan aksiyalar bo'yicha dividendlar to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga haqli. Jamiyatning moliyaviy yilning birinchi choragi, yarim yilligi va to'qqiz oyi natijalariga ko'ra dividendlar to'lash to'g'risidagi qarori tegishli davr tugagandan keyin uch oy ichida qabul qilinishi mumkin.

2. Shartnoma tabiatining cheklovlari. Ko'pgina mamlakatlarda to'langan dividendlar miqdori aksiyadorlik jamiyatlari uzoq muddatli kredit olishni istagan hollarda, maxsus shartnomalar bilan tartibga solinadi. Bunday qarzga xizmat ko'rsatishni ta'minlash uchun shartnomada, qoida tariqasida, taqsimlanmagan foyda miqdori yoki qayta investitsiyaga yo'naltiriladigan foydaning minimal darajasi belgilangan chegara amal qiladi. Aksionerlik kompaniyasi faoliyati foydada bo'lishi mumkin, lekin u shartnoma cheklovlari tufayli real pullarning yo'qligi vajidan dividendlar to'lashga tayyor emas. O'zbekiston Respublikasida esa bunday amaliyot mavjud emas; kompaniyaning ustav kapitalining kamida 15 foizi miqdorida zaxira kapitalini shakllantirish majburiyati uning uzoq analogidir.

3. Kompaniya likvidligi yetishmasligi tufayli cheklovlar. Dividendlar pul shaklida faqat aksiyadorlik jamiyatlari hisobvarag'ida pul bo'lsagina yoki milliy pulga aylantiriladigan boshqa pul ekvivalentlari to'lash uchun yetarli bo'lsa, to'lanishi mumkin. Nazariy jihatdan, korxonalar dividendlarni to'lash uchun kredit olishi mumkin, ammo bu har doim ham mumkin emas, chunki bu ham qo'shimcha xarajatlar bilan bog'liq. Shunday qilib, aksiyadorlik jamiyatlari foydali bo'lishi mumkin, lekin haqiqiy pul yo'qligi tufayli dividendlarni to'lashga tayyor emas. O'zbekiston Respublikasida aksiyadorlik jamiyatlari iqtisodiy nochor ahvoli mavjud bo'lgan sharoitda bunday holat juda reallikdir.

4. Ishlab chiqarishni kengaytirish bilan bog'liq cheklovlar. Ko'pgina korxonalar, ayniqsa, ishlab chiqarishni boshlashning boshlag'ich bosqichidagilar, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish uchun moliyaviy manbalarni topish muammosiga duch keladi. Moliyaviy resurslarning qo'shimcha manbalari moddiy-texnika bazasini yangilash uchun yuqori sur'atlarda ishlaydigan korxonalar ham, shuningdek va nisbatan past o'sish sur'atlariga ega korxonalar uchun ham qo'shimcha asosiy vositalarni sotib olish zarurdir. Bunday hollarda ular ko'pincha dividend to'lovlarini cheklash amaliyotiga murojaat qilishadi. Ayrim kompaniyalar ta'sis hujjatlarida joriy foydaning minimal ulushini qayta investitsiyalashga majburiy kiritish amaliyot ma'lum.

5. Aksiyadorlar manfaatlari bilan bog'liq cheklovlar. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, dividendlar siyosatining asosida boshqaruvning eng asosiy tamoyili – aksiyadorlarning umumiy daromadini maksimal darajada oshirish tamoyili yotadi. O'tgan davr mobaynida aksiyadorlar umumiy daromadining qiymati olingan dividend summasi va aksiyalarning kurs qiymatining o'sishidan iborat. Shuning uchun ham, dividendlarning optimal miqdorini aniqlash orqali aksiyadorlik jamiyatlari kuzatuv kengashi va aksiyadorlar dividend miqdori korxonalar qiymatiga qanday ta'sir qilishi mumkinligini baholashi kerak. Boshqa tomondan esa, korxonalar qiymati ko'plab omillarga bog'liq bo'lgan aksiyalarning bozor bahosida

ifodalanadi, xususan kompaniyaning tovar va xizmatlar bozoridagi umumiy moliyaviy holati, to‘langan dividendlar miqdori, ularning o‘shish sur‘ati va boshqalar.

Dividendlar miqdori va aksiyadorlar manfaatlarini bog‘lovchi boshqa holatlar ham mavjud. Agar kapital bozorida yanada yuqori daromadga ega bo‘lgan investitsiya loyihalarida ishtirok etish imkoniyati mavjud bo‘lsa, bu holat uning aksiyadorlari tomonidan dividend uchun ovoz berishlari mumkin. Bu borada aksiyadorlar orasidagi muayyan qarama-qarshiliklar paydo bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, boy aksiyadorlar soliqlardan qochish uchun barcha daromadlarni qayta investitsiyalashni talab qilishlari mumkin; boshqa investorlarning yanada boshqacha bo‘lishi mumkin.

Dividend siyosati mulk huquqini “yondirish” (dilution) muammosi bilan chambarchas bog‘liq. Bu yuqori dividendlar to‘langan taqdirda yangi aksiyadorlar paydo bo‘lishi va moliyaviy manbalarga bo‘lgan ehtiyojni ta‘minlash uchun kompaniya qo‘shimcha aksiyalarga murojaat qilishi bilan izohlanadi. Bu holatni oldini olish uchun aksiyadorlar dividendlar miqdorini ongli ravishda cheklashlari mumkin.

6. Reklama va moliyaviy xarakterdagi cheklovlar. Bozor sharoitida kompaniyaning dividend siyosati to‘g‘risidagi ma‘lumotlar tahlilchilar, menejerlar, brokerlar va boshqalar tomonidan diqqat bilan kuzatiladi. Dividendlarni to‘lashda uzilishlar, uni to‘lashdan bosh tortish kabi holatlar ushbu kompaniya aksiyalarning bozor bahosining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, ko‘pincha aksiyadorlik jamiyatlari bozordagi yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan tebranishlarga qaramay, barqaror darajadagi dividend siyosatini saqlab qolishga majbur bo‘ladi. Ko‘pgina tajribasiz aksiyadorlar uchun dividend siyosatining barqarorligi darajasi ushbu korxonada faoliyatining muvaffaqiyatli ko‘rsatkichi sifatida xizmat qiladi.

Bundan tashqari, boshqa bir qator iqtisodiy omillar mavjud:

A. Kompaniyaning o‘z investitsion imkoniyatlarini tavsiflaydigan omillar:

- yuqori samaradorlikka ega bo‘lgan investitsiya dasturlarini amalga oshirish uchun qulay kon‘yunkturadan foydalanish zaruriyati;

- oldingi davrda shakllangan moliyaviy zaxiralarning mavjudligi;

- tashkilotning hayotlik jarayonining bosqichi (dastlabki bosqichlarda dividendlarni to‘lashni cheklash orqali uning rivojlanishiga ko‘proq mablag‘ yo‘naltirishga majbur bo‘lgan).

B. Muqobil manbalardan moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatlarini tavsiflaydigan omillar:

- kompaniyaning moliyaviy ahvoli va investorlariga bo‘lgan ishonch darajasini belgilovchi kredit qobiliyati darajasi;

- aksiyalar va obligatsiyalarni chiqarish, bank kreditlarini olish orqali qo‘shimcha kapitalni jalb qilishning o‘rtacha qiymati;

- qimmatli qog‘ozlarni chiqarish va joylashtirish bilan bog‘liq xarajatlar.

2.Dividend siyosatining me'yoriy-huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosati "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonun asosida tashkil etiladi. Mazkur qonunga ko'ra "Dividend jamiyat sof foydasining aksiyadorlar o'rtasida taqsimlanadigan qismidir. Jamiyat aksiyalarning har bir turi bo'yicha e'lon qilingan dividendlarni to'lashi shart"³.

Mazkur hujjat asosida har bir aksiyadorlik jamiyatlari o'z dividend siyosati O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlari, aksiyadorlik jamiyati Ustavi, Korporativ boshqaruv kodeksi va aksiyadorlik jamiyatlarining boshqa ichki hujjatlari asosida ishlab chiqiladi. Agar aksiyadorlik jamiyatlari aksiyadorlariga dividendlar to'lash bilan bog'liq biror bir masala «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlari, Ustavi va nizom bilan tartibga solinmagan bo'lsa, u holda ular aksiyadorlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash zaruriyatidan kelib chiqqan holda, hal etiladi. Aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosati aksiyadorlarning farovonligini oshirishga va Jamiyat kapitallashuvi o'sishini ta'minlashga qaratilgan. Kompaniya nizomi aksiyadorlarni va boshqa manfaatdor shaxslarni aksiyadorlik jamiyatlari dividend siyosati haqida xabardor qilishni o'z maqsadi deb biladi.

Aksiyadorlik jamiyatlari dividend siyosati ma'lum davr uchun ishlab chiqiladi. Ushbu davr davomida jamiyatning zaxira fondi jamiyat ustavida belgilangan miqdorga yetguniga qadar sof foydaning 5 foizidan kam bo'lmagan miqdorda har yilgi majburiy ajratmalarni ajratadi. Aksiyadorlik jamiyatlari da jamiyat ustavida nazarda tutilgan, ammo uning ustav fondining o'n besh foizidan kam bo'lmagan miqdorda zaxira fondi tashkil etiladi. Sof foydaning qolgan qismi dividend to'lovlariga, kapitalizatsiya qilish sharti bilan jamiyatni rivojlantirishga va aksiyadorlar umumiy yig'ilishi (yagona aksiyador) qarori asosida boshqa maqsadlarga yo'naltiriladi⁴.

Aksiyadorlik jamiyatlari kapitallashuvning o'sishini aksiyadorlarning jamiyat aksiyalaridan daromad olish bo'yicha mulkiy manfaatlarini qondirishning asosiy usuli deb hisoblaydi. Dividend siyosati aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan olingan foydaning sarflanadigan va kapitallashtiriladigan qismlari o'rtasidagi mutanosiblikni aksiyalarning bozor qiymatini oshirish maqsadida optimallashtirishga yo'naltiriladi.

Dividendlar to'lash bilan bog'liq xarajatlar (shu jumladan, soliqlar hisoblash va olish xarajatlari, dividendlar o'tkazish, pochta xarajatlari) boshqaruv organlari qaroriga ko'ra dividend olayotgan aksiyador zimmasiga yuklanmasligi lozim. Aksiyadorlik jamiyatlari aksiyadorlar oldida O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq ushbu majburiyatni bajarmaganlik uchun javobgar bo'ladi.

---

³ Ўзбекистон Республикасининг "Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонуни. 6.05.2014 й.

⁴

Dividendlar joylashtirilmagan aksiyalar bo'yicha, aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan olingan va/yoki qayta sotib olingan aksiyalar bo'yicha va O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa hollarda hisoblanmaydi va to'lanmaydi.

Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi aksiyalarning har bir turi bo'yicha dividendlar to'lash (e'lon qilish) to'g'risida qaror qabul qiladi. Aksiyadorlik jamiyatlari Kuzatuv kengashi Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishiga aksiyalar bo'yicha dividendlar miqdori va uni to'lash tartibi to'g'risida tavsiyalar kiritadi. Dividendlarning miqdori Kuzatuv kengashi tomonidan tavsiya etilgan miqdordan ko'p bo'lishi mumkin emas. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishining dividendlar to'lash (e'lon qilish) to'g'risidagi qarorida quyidagilar belgilanishi lozim:

- dividendlar to'lanadigan (e'lon qilinadigan) aksiyalar toifasi(turi);
- muayyan turdagi bitta aksiyaga hisoblangan dividend miqdori;
- dividendlar to'lash muddati, tartibi va davriyligi.

Bunda aksiyadorlik jamiyatlari qonun hujjatlarida belgilangan hollarda, shuningdek qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'liq to'lash imkoni bo'lmaganda, dividendlar hisoblash (to'lash) to'g'risida qaror qabul qilishga haqli emas.

Aksiyadorlik jamiyatlari dividendlarni pul mablag'lari yoki boshqa qonuniy to'lov vositalari yoxud jamiyatning qimmatli qog'ozlari bilan to'laydi. E'lon qilingan dividendlar O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasida to'lanadi yoki jamiyat O'zbekiston Respublikasi norezident aksiyadorining yozma talabiga ko'ra unga hisoblangan dividendlarni erkin ayirboshlanadigan valyutaga ayirboshlab, mablag'larni norezident aksiyador taqdim etgan bank hisobvarag'iga o'tkazib berishi shart.

Dividendlarni to'lash muddati aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi qarori bilan belgilanadi, biroq aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan dividendlarni to'lash to'g'risida qaror qabul qilingan kundan e'tiboran 60 (oltmish) kundan kech bo'lmasligi lozim.

Aksiyadorlik jamiyatlari dividend siyosatini ishlab chiqishda albatta o'z ichki imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda aksiyadorlarning manfaatlarini ko'zlashi kerak. Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosati uning sof foydasidan foydalanish bilan bog'liq moliyaviy siyosatning muhim qismidir. Jamiyat aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lash yoki ishlab chiqarishni kengaytirish va ushbu to'lovlarni amalga oshirish uchun aniq daromadni sarflashga qaror qiladi. Bunday tavsiyalarning haqiqiyliigi uchun ijroiya direktori jamiyat rahbariyatiga javob beradi. Aksiyadorlik kompaniyasi ikki yo'nalishda sof foyda foydalanish huquqiga ega.

Aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosati bo'yicha asosiy muammo dividendlarni to'lash yoki to'lmaslik masalasini hal qilishdir. Dividend siyosati va ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati muammolari korxonada tasarrufida qolgan sof foyda miqdoriga bog'liqdir. Sof foyda biznesning, jumladan, investitsiya faoliyatining moliyaviy manbai bo'lib hisoblanadi. Sof foydani taqsimlash tartibi ta'sis hujjatlari yoki ta'sis organining qarorlari bilan belgilanadi. Sof foyda qisman aksiyadorlarga dividendlar to'lash uchun sarflanadi.

Oddiy aksiyalar bo'yicha to'langan dividendlar stavkasi doimo aksiyadorlik jamiyati faoliyatining moliyaviy natijalariga va dividend siyosatiga qarab o'zgarib turadi. Moliyaviy mablag'larini investitsiya qilgan aksiyadorlar dividendlardan olinadigan hamda ularni qoniqtiradigan pul miqdorini olish bilan birgalikda, investitsiya mablag'lari bo'yicha o'z daromadlarini maksimallashtirish nuqtai nazaridan ishlab chiqarishni rivojlantirilishidan ham manfaatdordir.

Foyda taqsimotining dividendlarga va iqtisodiy rivojlanishga ko'ra optimal nisbatlarini topish quyidagilarga bog'liq bo'ladi. Bular:

-bir tomondan, foydani ishlab chiqarishni rivojlantirishga yo'naltirish zaruriyati;

-boshqa tomondan, aksiyadorlarning daromadlarni maksimal darajada oshirish istagi.

Aksiyador aksiyalarning bir qismini sotishi va olingan mablag'larni boshqa korxonalarining aksiyalariga investitsiyalash orqali o'z daromadlarini mustaqil ravishda tartibga solish imkoniyatiga ega. Agar taqsimlanmagan foyda soliqqa tortilmasa, uni ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun qayta ishlatish yanada foydali bo'ladi. Korxonada bunday sharoitda passiv dividend siyosatini amalga oshirishi va ishlab chiqarishni rivojlantirishga ko'proq mablag' yo'naltirishi mumkin.

3. Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatining asosiy turlari

Kompaniyaning korporativ boshqaruv amaliyotini aksiyadorlarning daromad olish huquqi nuqtai nazaridan o'rganishda quyidagi jihatlar tahlil qilinadi:

-dividend to'lashga yo'naltiriladigan sof foydaning minimal miqdori va dividend to'lovlarini hisoblash tamoyillarini mavjud dividend siyosati bilan ichki hujjatlarda belgilab qo'yilganligi;

- oddiy va imtiyozli aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lash amaliyoti;

-dividend tarixi. Kompaniyaning dividend siyosatini rasmiylashtirish aksiyadorlarga dividend to'lovlarini prognoz qilish imkonini beradi. Tadqiqot davomida kompaniyalarda dividend siyosatini tartibga soluvchi hujjatlar mavjudligi ijobiy baholanadi.

Kompaniya tomonidan dividendlarni to'lash amaliyotini baholashda dividendlar qancha muddatlarda to'langanligini va kompaniyaning e'lon qilingan muddatlarda dividendlarni to'lash bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishini hisobga oladi. Agar ustavda boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, kompaniyalar 60 kun ichida dividendlar to'lashlari shart.

Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatida qo'llanilayotgan dividend to'lovlarining quyidagi asosiy turlari mavjud.

1. Agressiv siyosatdagi dividend to'lov usullarining quyidagi turlari mavjud:

A) foydani doimiy foizli taqsimlash usuli. Ushbu texnikaning mohiyati dividend ajratmasi = const hisoblanadi. Uzoq vaqt davomida oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lashga yo'naltirilgan sof foydaning barqaror foizini nazarda tutadi. Bu holat aksiyalar bozor narxining o'sishiga olib kelmaydi, chunki olingan dividendlar miqdori o'zgarishi mumkin. Biroq, u ishlab chiqarishda ishlaydiganlar uchun qulay bo'lib, 1 oddiy aksiyaga to'g'ri keladigan foydaning o'zgarishi sezilarli bo'lmaydi.

B) dividend to'lovlarining doimiy o'sish usuli. Dividend ko'rsatkichining rejali darajasida 1 aksiya bo'yicha dividendni oshirish usuli hisoblanadi. Bu aksiyalar yuqori bozor qiymatini ta'minlash va potensial investorlar uchun ijobiy tasavvurni shakllantiradi, 1 ulushi boshiga esa dividendlarning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

2. O'rtacha (mo'tadil) siyosatda qo'llaniladigan usullar. Ushbu texnikaning mohiyati kafolatlangan minimal va ekstra dividendlarni to'lashdan iborat, ya'ni 1 aksiya uchun $\text{dividend} = \text{const}$, muntazam dividendlar uchun esa mukofot. Bu quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

-har bir aksiya uchun dividendlarning doimiy, muntazam ravishda to'lanishi; eng muvaffaqiyatli ish davrida –sabit dividendlariga qo'shimcha ravishda to'lov.

Bu eng muvozanatli usul, chunki dividendlarni to'lashning barqarorligini ta'minlaydi va iqtisodiy o'sish davrida ularning qiymatini oshirish imkonini beradi, binobarin shu bilan aksiyadorlarni rag'batlantiradi. Qimmatli qog'ozlar kursining qiymatidagi tebranishlarni yumshatishga yordam beradi.

Ekstradividend - muntazam dividend to'lovlaridan ortiqcha hisoblangan va belgilangan stavkani o'zgartirishiga ta'sir ko'rsatmaydigan mukofot. Bunday to'lov bir martalik bo'ladi. Uning roli aksiyalarning barqaror bozor qiymatini qo'llab-quvvatlash, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati va rivojlanish istiqbollari haqida ijobiy ma'lumot yaratishdir.

3. Konservativ siyosatda qo'llaniladigan usullar. Ushbu turdagi to'lov usullarining quyidagi turlariga ega:

A) qoldiq dividend usuli. Ushbu texnikaning mohiyati- yiliga dividendlar $t = \text{sof foyda} - \text{investitsiya dasturlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan taqsimlanmagan foyda}$.

Bu aksiyadorlik jamiyatlarining hayotiylik jarayonining dastlabki bosqichlarida yuqori investitsion faoliyat davrlarida qo'llaniladi. Dividendlarni to'lash samarali investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdan keyin amalga oshiriladi. Agar loyihaning ichki daromad darajasi moliyaviy rentabellik darajasidan yuqori bo'lsa, uni qo'llash tavsiya etiladi. Ushbu texnikadan foydalanish aksiyadorlik jamiyatlarining yuqori iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi, uning bozor qiymatini oshiradi. Kamchiliklari sifatida dividendlarni to'lashning bir xil bo'lmagan diapazonini mavjudligi, dividendlarni to'lashning doimiy emasligi, qimmatli qog'ozlarning past bozor bahosiga ega ekanligini ko'rsatish mumkin.

B) belgilangan to'lovlar usuli. Bir aksiya uchun $\text{dividend} = \text{const}$. Aksiyalar kursining dinamikasidan qat'i nazar, uzoq vaqt davomida bitta oddiy aksiyasiga dividend to'lovlarining muntazamligini ta'minlaydi. Odatda, turli moliyaviy institutlarning (pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari) past darajadagi riski bilan birgalikda qo'llaniladi.

Mazkur usulning afzalliklari bo'lib aksiyalarning kurs qiymatidagi tebranishlarni yumshatish, fond bozoridagi aksiyalarning barqaror kotirovkasi, aksiyalarning yuqori likvidligi, aksiyadorlarning joriy muntazam daromadini olish, aksiyadorlik jamiyatlari ning barqaror bozor qiymati bo'lib hisoblanadi.

Buning barobarida aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining moliyaviy natijalari bilan zaif aloqalar, foyda miqdori keskin kamaygan taqdirda, aksiyadorlik jamiyatlari likvidligi sezilarli darajada yomonlashishi ehtimoli kabi kamchiliklar ham mavjud.

Quyidagi holatlarning birida aksiyadorlik jamiyati dividendlarni e'lon qilish va to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga, shuningdek, dividendlarni to'lashga haqli emas:

-ustav fondi to'liq to'lanmagan bo'lsa;

-aksiyadorlik jamiyatining sof aktivlarining qiymati uning ustav fondi va zaxira fondlari miqdoridan kam yoki dividendlar to'lash natijasida ularning miqdoridan kam bo'lsa;

-aksiyadorlik jamiyati iqtisodiy to'lovga layoqatsizlik (bankrotlik) to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq to'lovga layoqatsizlikning barqaror xususiyatiga ega yoki ushbu belgi dividendlar to'lash natijasida ushbu kompaniyada paydo bo'lsa;

-aksiyadorlarning talabiga binoan aksiyadorlik jamiyatining aksiyalarini sotib olish tugatilmagan bo'lsa.

4.Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari

Aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosati aksiyadorlar farovonligini oshirish va jamiyat kapitallashuvining o'sishini ta'minlashga qaratilgan. Dividend siyosati aksiyadorlar va boshqa manfaatdor shaxslarni xabardor qilish maqsadidan iborat. Dividend siyosati jamiyat Kuzatuv Kengashining aksiyalar bo'yicha dividendlar miqdori va ularni to'lash tartibi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga yondashuvini aniqlash uchun mo'ljallangan.

Agar jamiyat aksiyadorlariga dividendlar to'lash bilan bog'liq har qanday masalalar "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'zbekiston Respublikasining boshqa normativ-huquqiy hujjatlari, jamiyat ustavi va ushbu Nizom normalari bilan tartibga solinmagan bo'lsa, ular aksiyadorlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash zaruratidan kelib chiqqan holda hal qilinishi kerak.

Aksiyadorlik jamiyatlari jamiyat aksiyalaridan daromad olish bo'yicha aksiyadorlarning mulkiy manfaatlarini qondirishning asosiy usuli sifatida kapitallashuvning o'sishini ko'rib chiqadi. Dividend siyosati aksiyalarning bozor qiymatini oshirish maqsadida jamiyat tomonidan olingan daromadlarning iste'mol qilinadigan va kapitallashgan qismlari o'rtasidagi nisbatlarni optimallashtirishdan iborat.

Aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosati quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

-dividendlar siyosatini amalga oshirishda ishtirok etayotgan tomonlarning majburiyatlari va javobgarligi, shu jumladan dividendlar miqdorini to'lash to'g'risida qaror qabul qilish tartibi va shartlari to'g'risidagi axborotni aniqlash va oshkor qilishni nazarda tutadigan shaffoflik tamoyili;

-o'z vaqtida bo'lish tamoyili dividendlarni to'lashda vaqt chegaralarini belgilashni nazarda tutadi;

-asoslanganlik tamoyili - jamiyatning haqiqiy moliyaviy ahvolidan kelib chiqqan holda rivojlanish rejalari va uning investitsiya dasturlarini hisobga olgan holda, dividendlarni hisoblash va to'lash to'g'risidagi qaror faqat jamiyat tomonidan ijobiy moliyaviy natijaga erishgan taqdirda amalga oshirilishi mumkin;

-adolatlik tamoyili, aksiyadorlarning dividendlarni to'lash bo'yicha qabul qilinayotgan qarorlar, miqdor va tartibda axborot olishga bo'lgan teng huquqlarini ta'minlashni nazarda tutadi;

- ketma-ketlik tamoyili dividend siyosatining tartib-qoidalari va tamoyillarini qat'iy bajarilishini nazarda tutadi;

- rivojlanish tamoyili korporativ boshqaruv tartib-taomillarini takomillashtirish doirasida dividend siyosatini doimiy takomillashtirishni va jamiyatning strategik maqsadlari o'zgarishi munosabati bilan uning qoidalarini qayta ko'rib chiqishni nazarda tutadi;

-barqarorlik tamoyili jamiyatning barqaror dividend to'lovlari ta'minlash istagini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasida dividend siyosatini amalga oshirish tartib-taomili bosqichlarining mazmuni quyidagicha:

1-bosqich kompaniyaning investitsion imkoniyatlarini aniqlash, korxonaning to'lov qobiliyati darajasini baholash, raqobatchi kompaniyalarning dividend to'lovlari darajasi va boshqalar.

2-bosqich. Dividend siyosati turini tanlash. Konservativ. Rivojlanish uchun yetarli zaxiralarni shakllantirgandan so'ng qoldiq tamoyil bo'yicha dividendlarni hisoblash. O'rtacha. Dividend to'lovlari koeffitsiyentining uzoq muddatli maqsadli standartini saqlash. Kafolatlangan minimal va qo'shimcha dividendlar. Joriy dividendlarni agressiv maksimal darajada oshirish.

3-bosqich. Tanlangan dividend siyosatiga muvofiq foyda taqsimotini amalga oshirish.

4-bosqich. Dividend to'lovlari va bitta aksiyaga to'g'ri keladigan dividend miqdorini aniqlash.

5-bosqich. Dividend to'lovlari shaklini aniqlash: pul ko'rinishidagi dividendlar, aksiyalar va boshqa mol-mulk ko'rinishidagi dividendlar, o'z aksiyalarini sotib olish.

6-bosqich. Kompaniyaning bozor faoliyati ko'rsatkichlari asosida dividend siyosatini tahlil qilish: aksiyalar uchun sof foyda, dividendlar to'lash koeffitsiyenti, aksiyalarning dividend rentabelligi va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasining barcha aksiyadorlik jamiyatlari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga, aksiyadorlik jamiyatining nizomiga, aksiyadorlik jamiyatlari faoliyati samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha komissiya Majlisining 2015 yil 3 dekabrda 9-son bayonnomasi va jamiyatning boshqa ichki hujjatlari bilan tasdiqlangan "Korporativ boshqaruv kodeksi"ga muvofiq dividend siyosatini ishlab chiqadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosatini tuzish tartibi quyidagicha belgilanadi:

A. Umumiy qoidalar. Ushbu bo'limda O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga, aksiyadorlik jamiyatining ustaviga, aksiyadorlik

jamiyatlari faoliyati samaradorligini oshirish va O'zbekiston Respublikasining 2015 yil 3 dekabrda 9-sonli korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha komissiya Majlisining bayonnomasi bilan tasdiqlangan korporativ boshqaruv kodeksiga va jamiyatning boshqa ichki hujjatlariga muvofiq ishlab chiqilgan aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosati to'g'risida umumiy ma'lumot beriladi. Ushbu Nizom jamiyatning dividend siyosatida aks ettirilishi va oshkor etilishi kerak bo'lgan umumiy masalalarni, xususan, asosiy yo'nalishlar, maqsadlar, amal qilish muddati, tamoyillar va boshqalar haqida ma'lumot beradi..

B. Dividendlar miqdorini aniqlash va hisoblash tartibi. Siyosatga ko'ra, aksiyadorlik jamiyatlari birinchi chorak, yarim yil, to'qqiz oy natijalari va moliyaviy yil yakuniy natijalari bo'yicha aksiyalarga dividendlar to'lash to'g'risida qaror qabul qilish (e'lon qilish) huquqiga ega.

Dividendlar jamiyat ixtiyorida qoladigan sof foydasidan va (yoki) oldingi yillarning taqsimlanmagan foydasidan to'lanadi. Imtiyozli aksiyalar bo'yicha dividendlar jamiyatning buning uchun maxsus mo'ljallangan fondlari hisobidan ham to'lanishi mumkin. Bunda dividendlar o'z vaqtida to'lanishi va kompaniya aylanmasidan dividendlar to'lovi uchun mablag'lar olinishi tufayli kompaniyaning moliyaviy ahvoli yomonlashishining oldini olish maqsadida kompaniya tomonidan kompaniya foydasi hisobidan qaytmaydigan debitorlik qarzlari bo'yicha zaxira fondi tashkil qilinadi.

Kompaniya aksiyadorlari umumiy yig'ilishi har bir toifadagi aksiyalar bo'yicha dividendlar to'lovi (e'loni) to'g'risida qaror qabul qiladi. Kompaniyaning Kuzatuv kengashi Aksiyadorlar umumiy yig'ilishiga aksiyalar bo'yicha dividendlar miqdori va ularni to'lash tartibi bo'yicha tavsiyalar beradi. Dividendlar miqdori Kuzatuv kengashi tomonidan tavsiya qilingan miqdordan yuqori bo'lishi mumkin emas.

Aksiyadorlar umumiy yig'ilishiga taklif qilinadigan aksiyalar bo'yicha dividendlar miqdori Kuzatuv kengashi tomonidan quyidagi omillardan kelib chiqib belgilanadi:

- auditorlik xulosasi bilan shubhasiz to'g'riligi tasdiqlangan moliya hisoboti ma'lumotlariga asosan sof foyda miqdori. Bunda, sho'ba korxonalar foydalarini kapitallashtirish xisobiga olingan va uzoq muddatli aktivlarni ularga berilishidan tushgan daromadlar miqdoriga sof foyda miqdori kamayadi;

- kompaniyaning kelgusi davrlar uchun moliya-xo'jalik rejalari;

- kompaniyaning taalluqli davr yakuni uchun oborot mablag'lari tuzilishi;

- kompaniyaning taalluqli davr yakuni uchun qarz yuklamalari.

V. Dividendlarni to'lash tartibi va muddatlari. Kompaniya dividendlarni pul mablag'lari yoki boshqa qonuniy to'lov vositalari yoxud Kompaniyaning qimmatli qog'ozlari bilan to'laydi. E'lon qilingan dividendlar O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasida to'lanadi. Dividendlar to'lov muddati kompaniya aksiyadorlari umumiy yig'ilishi qarori bilan belgilanadi, biroq aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tomonidan dividendlar to'lovi to'g'risida qaror qabul qilingan kundan boshlab 60 kundan kechiktirilmasligi kerak.

Kompaniyaning qimmatli qog'ozlari egalari hisoblangan dividendlarni aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tomonidan belgilangan muddatlarda olish

imkoniyatiga ega bo'lmagan taqdirda, Kompaniya bunday 5 (yo'qlab olinmagan) dividendlar to'lovini davom ettiradi. Yo'qlab olinmagan dividendlar to'lov davri Kompaniya tomonidan e'lon qilingan dividendlar to'lovi bo'yicha majburiyatlar ijro muddati tugagan sanadan boshlab uch yildan oshishi mumkin emas.

Jamiyat aybi bilan dividendlar aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tomonidan belgilangan muddatlarda to'lanmagan (olinmagan) holatda, to'lanmagan (olinmagan) dividendlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan qayta moliyalash stavkasining 50 foizidan kelib chiqib jarima (penya) hisoblanadi. To'lanmagan (olinmagan) dividendlar bo'yicha hisoblangan jarima (penya) miqdori to'lanmagan (olinmagan) dividendlar summasining 10 foizidan yuqori bo'lmashligi kerak.

Korporativ va mulkiy munosabatlar boshqarmasi buxgalterlik xisobi va metodologiyasi boshqarmasi bilan birgalikda ushbu nizomda ko'zda tutilgan Kompaniya tomonidan dividendlar to'lovini tashkillashtirish uchun tayyorgarchilik, muvofiqlashtirish ishlarini va barcha tadbirlarni amalga oshiradi.

Har qanday aksiyador Jamiyatga aksiyalar bo'yicha dividendlarni hisob-kitob qilish tartibi, dividendlar hisoblab yozilishi va dividendlar summasiga soliq solish tartibi to'g'risida, to'lov shartlari to'g'risida axborot taqdim qilinishi uchun rasmiy talabnoma bilan murojaat qilish huquqiga ega. Aksiyadorlarga dividendlar to'lovi to'g'risida qaror qabul qilgan Aksiyadorlar umumiy yig'ilishini o'tkazish uchun shakllantirilgan Jamiyat aksiyadorlari reyestrda ro'yxatdan o'tkazilgan shaxslar aksiyalar bo'yicha dividendlar olish huquqiga ega. Aksiyalar ulushli egalikda bo'lgan holatda, belgilangan tartibda dividendlar aksiyadorlar o'rtasida ularning hissalariga mutanosib (proporsional) ravishda taqsimlanadi.

G. Axborotni oshkor qilish tartibi. Aksiya dorlar umumiy yig'ilishi tomonidan dividendlar to'lash to'g'risida qaror qabul qilganda, jamiyat qonun hujjatlarida belgilangan tartibda muhim faktlar to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qiladi. Bunda hisoblangan dividendlar to'g'risidagi ma'lumotlar aksiyadorlarga elektron pochta va jamiyat veb-sayti orqali yuboriladi. Kompaniya tomonidan dividendlar to'lovi bo'yicha o'z majburiyatlari bajarilganligi holati yuzasidan Kompaniya tegishli axborotni qonunlar bilan belgilangan muddatlarda muhim ma'lumotlar to'g'risidagi xabarlar shaklida oshkor qiladi.

D. Yakuniy qoidalar. Dividend siyosati to'g'risidagi Nizom va unga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalar aksiya dorlar umumiy yig'ilishi qarori bilan tasdiqlanadi. Nizomning ayrim moddalari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga va/yoki Kompaniya Ustaviga zid kelsa, ushbu moddalar o'z kuchini yo'qotadi va ushbu moddalar bilan hal qilinadigan masalalar bo'yicha mazkur Nizomga taalluqli o'zgartishlar kiritiladigan paytga qadar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun me'yorlariga yoki Jamiyat Ustaviga amal qilinishi lozim bo'ladi.

Bahs munozaralar uchun savollar

1. Dividend siyosatini belgilovchi omillarni sanab bering
2. Kompaniyaning o'z investitsion imkoniyatlarini tavsiflaydigan omillarga nimalar kiradi?

3. O‘zbekiston Respublikasida dividend siyosatining me‘yoriy-huquqiy asoslari qaysi hujjatlardan iborat?
4. Dividend siyostining ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati bilan o‘zaro bog‘liqlik jihatlari nimada deb o‘ylaysiz?
5. Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatining qanday turlari qo‘llaniladi?
6. Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari va ularga qisqacha izoh bering
7. Dividend to‘lovlari usullarining dividend siyosati bog‘langanligini qanday tushunasiz?

3-mavzu. Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to‘lovlari berish metodikasi

Reja

- 1. Dividend to‘lovlari manbalari**
- 2. Dividend to‘lovlari usullari turlari**
- 3. O‘zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividendlarni to‘lash tartibi**
- 4. Dividend siyosati va aksiyalar kursini tartibga solish**

1.Dividend to‘lovlari manbalari

Taqsimlanmagan foyda kelajakda daromad olish uchun korxonani rivojlantirishga investitsiya qilish uchun ishlatiladi. Bu o‘z navbatida dividendlar va riskning pasayishi bilan bog‘liq. Aksiyador uchun taqsimlanmagan foydadan qo‘shimcha dividendlar to‘lash:

-birinchidan real daromadni anglatadi,

-ikkinchidan shu korxonaning qo‘shimcha aksiyalarini sotib olish yoki ularni boshqa moliyaviy investitsiyalarga sarflash hisoblanadiki, u kelgusida umumiy daromad o‘shishiga olib kelishi mumkin.

Boshqa tomondan, korxonaga uchun to‘langan dividendlar qo‘shimcha daromad keltiradigan va natijada har bir aksiyadorning daromadlarini oshirishga yordam beradigan moliyaviy resurslarni anglatadi.

Aksiyadorlik jamiyatining foydasini taqsimlash mexanizmi muayyan harakatlar ketma-ketligini ta‘minlaydi.

-ustavda nazarda tutilgan zaxira va boshqa majburiy fondlarga ajratmalar sof foyda summasidan amalga oshiriladi. Sof foydaning qolgan qismi dividendlar koridori deb ataladi, unda tanlangan dividend siyosati amalga oshiriladi;

-qolgan sof foyda qayta investitsiyalangan (kapitalizatsiya qilingan) va iste‘mol qilinadigan (iste‘mol jamg‘armasi) qismlarga bo‘linadi.

-sof foyda hisobidan shakllantirilgan iste‘mol jamg‘armasi dividend to‘lovlari jamg‘armasiga taqsimlanadi va jamoa mehnat shartnomasiga muvofiq tashkil etiladigan aksiyadorlik jamiyati xodimlarini iste‘mol qilish jamg‘armasiga hisoblanadi.

Agar kompaniya dividend siyosati turini va dividendlarini to‘lash shaklini tanlash masalasi to‘liq mustaqil bo‘lsa, dividend to‘lovlari tartibi va mexanizmi

amaldagi Qonunchilik bilan tartibga solinadi. Dividendlarni to‘lash uchun mablag‘ manbalari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- oddiy aksiyalar bo‘yicha jamiyatning sof foydasi;
- imtiyozli aksiyalar bo‘yicha -sof foyda, shuningdek, buning uchun maxsus tuzilgan fondlar mablag‘lari.

Ushbu maqsadlar uchun zaxira fondidan foydalanish taqiqlanadi.

Dividendlarni to‘lash to‘g‘risidagi qaror aksiyadorlar umumiy yig‘ilishi tomonidan direktorlar kengashi tavsiyasiga binoan qabul qilinadi. Shu bilan birga, yillik dividendlar miqdori direktorlar kengashi tomonidan tavsiya etilgan va kamroq to‘langan oraliqlardan ko‘p bo‘lmasligi mumkin. Agar dividend to‘lash umumiy yig‘ilish tomonidan e‘lon qilingan bo‘lsa, uni to‘lash majburiydir.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-sonli qarori bilan “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida nizom” qabul qilingan⁵. Mazkur Nizom xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar-yuridik shaxslarning, shuningdek, yuridik shaxs bo‘lmagan holda tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarning mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlarini aniqlashning yagona metodologik asoslarini belgilaydi. Hujjatda keltirilgan xarajatlar tasnifi eng avvalo korxonada boshqaruvida xarajatlarni to‘g‘ri va to‘liq aks ettirishga, shuningdek, xo‘jalik yurituvchi sub’ektning moliyaviy hisobotini tuzish uchun uning faoliyati moliyaviy natijalarini (foyda yoki zararni) aniqlashga yo‘naltirilgandir.

Xo‘jalik yurituvchi sub’ekt faoliyatining moliyaviy natijalari foydaning quyidagi ko‘rsatkichlari bilan tavsiflanadi:

1. Mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda, bu sotishdan olingan sof tushum bilan sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi o‘rtasidagi tafovut sifatida aniqlanadi:

$$\mathbf{YaF=SST-IT} \quad \mathbf{(1)}$$

Bu yerda YaF - yalpi foyda; SST - sotishdan olingan sof tushum; IT - sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi.

2. Asosiy faoliyatdan ko‘rilgan foyda, bu mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda bilan davr xarajatlari o‘rtasidagi tafovut va plyus asosiy faoliyatdan ko‘rilgan boshqa daromadlar yoki minus boshqa zararlar sifatida aniqlanadi:

$$\mathbf{AFF=YaF-DX+BD-BZ} \quad \mathbf{(2)}$$

Bu yerda AFF-asosiy faoliyatdan olingan foyda; DX-davr xarajatlari; BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar; BZ-asosiy faoliyatdan ko‘rilgan boshqa zararlar.

3. Xo‘jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar), bu asosiy faoliyatdan olingan foyda summasi plyus moliyaviy faoliyatdan ko‘rilgan daromadlar va minus zararlar sifatida hisoblab chiqiladi:

$$\mathbf{UF=AFF+MD-MX} \quad \mathbf{(3)}$$

Bu yerda UF - umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda; MD - moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar; MX - moliyaviy faoliyat xarajatlari.

---

⁵ www.lex.uz

4. Soliq to'langungacha olingan foyda, u umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda plus favqulodda (ko'zda tutilmagan) vaziyatlardan ko'rilgan foyda va minus zarar sifatida aniqlanadi:

$$\mathbf{STF=UF+FP-FZ} \quad \mathbf{(4)}$$

Bu yerda STF - soliq to'langungacha olingan foyda; FP - favqulodda vaziyatlardan olingan foyda; FZ - favqulodda vaziyatlardan ko'rilgan zarar.

5. Yilning sof foydasi, u soliq to'langandan keyin xo'jalik yurituvchi sub'ekt ixtiyorida qoladi, o'zida foydadan to'lanadigan soliqni va minus qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa soliqlar va to'lovlarni chiqarib tashlagan holda soliqlar to'langunga qadar olingan foydani ifodalaydi:

$$\mathbf{SF=STF-DS-BS} \quad \mathbf{(5)}$$

Bu yerda SF - sof foyda; DS - foydadan to'lanadigan soliq; BS - boshqa soliqlar va to'lovlar.

Jamiyatning sof foydasini dividendlar shaklida aksiyadorlar o'rtasida taqsimlash, foydaning qayta investitsiyalash masalalari bir qator omillarga bog'liq bo'ladi.

2. Dividend to'lovlari usullari turlari

Sobit dividend to'lovlari (yoki barqaror dividend to'lovlari miqdori) usuli qimmatli qog'ozlar qiymati o'zgarishidan qat'iy nazar, uzoq vaqt davomida oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lashga yo'naltirilgan sof foydaning barqaror foizini nazarda tutadi. Inflyatsiyaning yuqori sur'atlari bo'lgan davrda dividend to'lovlari miqdori inflyatsiya indeksiga korektirovka qilinadi.

Agar korxonalar muvaffaqiyatli rivojlanayotgan bo'lsa va yillik daromad miqdori dividendlarni barqaror darajada to'lash uchun zarur bo'lgan mablag'lar miqdoridan oshib ketsa, u holda kompaniya har bir aksiya uchun belgilangan dividend to'lovi miqdori oshirishi mumkin. Ushbu texnikadan foydalanib dividend siyosatini amalga oshirishda korxonalar kelajakda qat'iy dividend miqdorini belgilashda foydalaniladigan ko'rsatkichiga asoslanadilar. Ushbu texnikaning afzalligi shundaki, turli vaziyatlarda aksiyadorlarda joriy daromad miqdori o'zgarishiga ishonch hissi yaratadi, fond bozorida esa aksiyalarning kurs qiymatini o'zgaruvchanlikdan qochish imkonini beradi.

Sobit dividend to'lovlari usulining tavsifi⁶

Nomi	Asosiy tamoyil	Afzalliklari	Kamchiliklari
Sobit dividend to'lovlari usuli	Aksiyalar kursining dinamikasidan qat'i nazar, uzoq vaqt davomida aksiyalar uchun dividendlar miqdori barqaror-ligiga rioya qilish. Dividend to'lov-larining muntazam-ligi	1.Oddiy 2.Qimmatli qog'ozlarning kursidagi tebranishlarni yumshatish	Agar foyda sezilarli darajada kamaysa, sobit dividendlarni to'lash korxonaning likvidligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi

Ushbu siyosatning salbiy tomoni korxonaning faoliyatining moliyaviy natijalari bilan zaif aloqada bo'ladi. Shuning uchun salbiy kon'yunktura va joriy yilning daromadining pasayishi davrida korxonaning investitsiya, moliyaviy va hatto asosiy faoliyat uchun yetarli mablag'ga ega bo'lmasligi mumkin. Salbiy oqibatlardan qochish uchun dividendlarning qat'iy belgilangan miqdori, odatda kapitalning o'sishining yetarli emasligi vajidan korxonaning moliyaviy barqarorligini pasayishi riskini kamaytirish uchun nisbatan past darajada belgilanadi.

Kafolatlangan minimum va qo'shimcha dividendlarni to'lash usuli sobit dividendlar miqdorini muntazam ravishda to'lashni nazarda tutadi. Qulay bozor sharoitlari va joriy yilgi foydaning miqdori katta bo'lsa, aksiyadorlarga qo'shimcha (ekstra) dividendlar to'lanadi. Shunday qilib, aksiyadorlarning daromadlari har yili eng kam dividendlar darajasida olinadigan va moliyaviy natijalariga qarab vaqti-vaqti bilan to'lanadigan qo'shimcha dividendlar summasidan shakllanadi.

Bu usulning afzalliklaridan biri bo'lib minimal belgilangan miqdorda dividendlarning barqaror kafolatlangan to'lovining mavjudligi, shuningdek, investitsiya faoliyatini kamaytirmagan holda dividendlar miqdorini oshirishi imkonini beradigan moliyaviy natijalar bilan o'zaro aloqada ekanligi hisoblanadi. Berqaror iqtisodiy vaziyat va korxonaning tomonidan olinadigan foyda miqdorining o'zgarishi sezilarli darajada bo'lgani vaqtida bu usul eng samarali usul hisoblanadi.

Uning asosiy kamchiligi shundaki, uzoq muddatli minimal sobit dividendlar to'lash (ayrim davrlarda hech qanday qo'shimcha haq) kompaniya aksiyalarining investitsion jozibadorligini kamaytiradi, boshqa tomondan ekstra dividendlarni muntazam to'lab borilishi o'z navbatida aksiyadorlarga bo'lgan rag'batlantiruvchi ta'siri kamayadi va bu siyosatning muntazam dividend to'lovlari siyosatidan farqi qolmay qoladi.

⁶ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Kafolatlangan minimum va qo‘shimcha dividendlarni to‘lash usuli⁷

Nomi	Asosiy tamoyil	Afzalliklari	Kamchiliklari
Kafolatlangan minimum va qo‘shimcha (ekstra) dividendlarni to‘lash usuli	1. Dividendning belgilangan miqdorlarini muntazam ravishda to‘lash davomiyligiga rioya qilish. 2. Korxonaning muvaffaqiyatiga qarab-favqulodda dividendni to‘lash (ekstra)	Qimmatli qog‘ozlar qiymatidagi tebranishlarni yumshatish	Ekstra dividendni tez-tez to‘lanilishi kutiladigan bo‘lib qoladi va aksiyalar kursini saqlab qolishdagi o‘rni pasayadi

Qoldiq tamoyil bo‘yicha dividendlarni to‘lash usuli. Ushbu usulning mohiyati shundan iboratki, dividendlar kompaniyaning barcha asosli investitsiya ehtiyojlari qondirilganidan so‘ng oxirida to‘laniladi. Bu usul bo‘yicha harakatlar ketma-ketligi quyidagicha bo‘ladi:

- kapital qo‘yilmalarning optima budjeti tuziladi;
- budjetni ijro etish uchun zarur bo‘lgan kapitalning qiymatini aniqlaydigan moliyalashtirish manbalarining optimal tuzilmasi aniqlanadi;
- dividendlar faqat investitsiyalarni moliyalashtirish zarur bo‘lmagan holatda qoldiq foydadan to‘lanadi.

Dividendlarni aksiyalar bilan to‘lash metodikasi. Aksiyadorlar pul o‘rniga qo‘shimcha aksiyalar oladi. Ushbu texnikadan foydalanish usullari turlicha bo‘lishi mumkin. Kompaniyaning naqd pul bilan muammolari bo‘lishi mumkin, uning moliyaviy holati beqaror bo‘lishi mumkin.

Bu usul bilan aksiyadorlar amalda hech narsa olmaganligini tushunish oson, chunki ularga to‘laniladigan dividendlar summasi o‘z kapitali tarkibida kapitallashgan mablag‘larning qiymatiga teng. Aksiyalar soni ortdi, lekin har bir aksiya uchun aktivlarning qiymati kamaydi. Biroq, bu variant aksiyadorlarni qoniqtiradi, chunki ular zarur bo‘lganda pulga sotilishi mumkin bo‘lgan qimmatli qog‘ozlarni olmoqdalar.

Aksiyalar uchun to‘langan dividendning miqdoriga qarab, aksiyalarning bozor narxi turlicha holatda bo‘ladi. Past darajadagi dividendlar deyarli aksiya narxga ta‘sir qilmaydi, agar dividend miqdori katta bo‘lsa, dividendlar to‘langanidan keyin aksiyalarning bozor narxi sezilarli darajada tushishi mumkin. Aksiyalarga dividendlar to‘lash baribir ustav kapitalining va balans valyutasining oshishi bilan birga kuzatilishi mumkin, lekin ko‘pincha bu ko‘pincha o‘z mablag‘lari manbalari balans valyutasini ko‘paytirmasdan qayta taqsimlash orqali amalga oshiriladi. Bunda ustav kapitalining o‘sishi emission daromadining pasayishi va o‘tgan yillardagi taqsimlanmagan foyda hisobiga bo‘ladi.

⁷ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Aslida, kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladigan dividend siyosati odatda quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Korporatsiyalar ichki manbalar, ya'ni foyda va amortizatsiya orqali moliyalashni afzal ko'rishadi;

2. Korporatsiyalar investitsion ehtiyojlarni va kutilayotgan pul oqimlarini hisobga olgan dividend to'lovlari maqsadli qiymatini belgilaydi;

3. Dividendlar qisqa muddatli kelajakda barqarordir. Shu sabali ham tashkilotlar maxsus zaxira fondini tashkil etadi;

4. Agar korporatsiyaning pul oqimi uning investitsion imkoniyatlaridan oshib ketgan bo'lsa, u ularni qimmatli qog'ozlarga sarflaydi yoki qarzni to'laydi;

5. Agar korporatsiyada o'z mablag'lari yetarli bo'lmasa qarz oladi, ortiqcha bo'lsa ilgari jalb qilingan qarz mablag'larini to'laydi. Korporatsiyalar aksiyalarni emissiya qilishdan ko'ra, qarz mablag'larini jalb qilish uchun qarz olish potensialini saqlab qolishni afzal ko'rishadi.

Qo'shimcha aksiyalarni chiqarish quyidagicha qabul qilinadi: menejerlar mavjud aksiyadorlar manfaati uchun harakat qilishadi, shu sababli yaxshi istiqbolda ular aksiyalarni chiqarishdan qochishadi, yomon bo'lsa-aksiyalarni chiqarishga harakat qiladi. Shuning uchun aksiyalarni joylashtirish narxi odatda, past bo'ladi, qo'shimcha emissiya aksiyalar kursini pasayishiga olib keladi.

3. O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividendlarni to'lash tartibi

Dividendlar uning ixtiyorida qolgan aksiyadorlik jamiyatlarining sof foydasidan yoki o'tgan yillardagi taqsimlanmagan foydasidan to'lanadi, imtiyozli aksiyalarga esa zaxira jamg'armasi hisobidan to'lanishi mumkin.

2019 yil 1 martdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.02.2019 yildagi PQ-4160-sonli Qarorining "D" bandiga muvofiq minoritar aksiyadorlarni himoya qilish sohasida aksiyadorlarga yirik bitim va affillangan shaxslar bilan qiymati jamiyat sof aktivlari miqdorining 10 va undan ortiq foizini tashkil qiluvchi bitim tuzish natijasida jamiyatga yetkazilgan zarar uchun kuzatuv kengashining manfaatdor a'zosini sud tartibida javobgarlikka tortish huquqi beriladi⁸. Dividendlarni to'lash, uning miqdori, har bir turdagi aksiyalari bo'yicha to'lash shakli va tartibi to'g'risidagi qaror jamiyat kuzatuv kengashi tavsiyasi asosida aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi.

Jamiyat moliyaviy yilning birinchi choragi, yarim yilligi, to'qqiz oyi natijalariga ko'ra va (yoki) moliyaviy yil natijalariga ko'ra, agar ushbu Qonun va jamiyat ustavida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, joylashtirilgan aksiyalar bo'yicha dividendlar to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga haqli. Jamiyatning moliyaviy yilning birinchi choragi, yarim yilligi va to'qqiz oyi natijalariga ko'ra dividendlar to'lash to'g'risidagi qarori tegishli davr tugagandan keyin uch oy ichida qabul qilinishi mumkin.

---

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жахон банки ва халқаро молия корпорациясининг «бизнес юритиш» йиллик ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 05.02.2019 йилдаги ПҚ-4160-сонли қарори.

Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi muayyan turdagi aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lamaslik, shuningdek imtiyozli aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'liq bo'lmagan miqdorda to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga haqlidir.

Dividend - oddiy yoki imtiyozli aksiyaga ega bo'lgan aksiyadorlar o'rtasida aksiyadorlik jamiyatining taqsimlanadigan sof foydasining bir qismi bo'lib hisoblanadi. Dividendlarni to'lashga yo'naltirilgan sof foyda aksiyadorlar o'rtasida tegishli aksiyalarning soni va turiga mutanosib ravishda taqsimlanadi. Qonunchilikka asosan, dividend har chorakda, har olti oyda yoki yiliga bir marta to'lanishi mumkin. Oddiy aksiyaga to'g'ri keladigan muvaqqat dividend miqdori o'tgan chorak (yarim yil) yakunlari bo'yicha jamiyat direktorlar Kengashi tomonidan e'lon qilinadi.

Bitta oddiy aksiyaga to'g'ri keladigan yakuniy dividend miqdori kompaniyaning direktorlar kengashi taklifiga binoan oraliq dividendlarni to'lashni hisobga olgan holda yil yakunlari bo'yicha aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan e'lon qilinadi. Yakuniy dividendning miqdori Kengash tomonidan tavsiya etilgan miqdordan ko'p bo'lmasligi mumkin, ammo u umumiy aksiyadorlar yig'ilishi tomonidan kamaytirilishi ham mumkin.

Imtiyozli aksiyalar bo'yicha sobit dividend (yoki uning minimal qiymati) ular chiqarilganda jamiyat tomonidan belgilab qo'yiladi. Dividendlarni to'lashda birinchi navbatda imtiyozli aksiyalarga, keyin esa oddiy aksiyalarga to'lanadi. Imtiyozli aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lash uchun yetarli foyda mavjud bo'lmasa, jamiyat ushbu aksiyalar bo'yicha dividendlarni maxsus shakllantirilgan fondlar hisobidan amalga oshiradi. Jamiyat zaxira jamg'armasi mablag'larining ushbu maqsadlar uchun sarflanishiga yo'l qo'yilmaydi.

Oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lash kompaniyaning aksiyadorlarga nisbatan aniq majburiyati emas. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi va jamiyat direktorlar Kengashi muayyan davr va umuman yil yakunlari bo'yicha oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlar to'lamaslik to'g'risida qaror qabul qilishga haqlidir.

Umumiy yig'ilish tomonidan dividendlarni to'lash e'lon qilingan bo'lsa, bu holat jamiyat uchun majburiydir. Agar aksiyadorlarga ortiqcha dividendlar to'lab yuborilgan taqdirda, kompaniya kelgusi to'lovlar hisobiga ortiqcha to'lovni amalga oshirishi yoki aksiyadorlar umumiy yig'ilish qarori asosida uni qaytarishni taklif qilishi mumkin. Shu bilan birga, kompaniya aksiyadorlarni ortiqcha to'langan dividendlarni qaytarishga majbur qilish huquqiga ega yemas.

Aksiyalarning har bir turi bo'yicha dividendlar to'lash, dividendning miqdori, uni to'lash shakli va tartibi to'g'risidagi qaror jamiyat kuzatuv kengashining tavsiyasi, moliyaviy hisobotning ishonchliligi haqida auditorlik xulosasi mavjud bo'lgan taqdirda, moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi. Dividendlarning miqdori jamiyat kuzatuv kengashi tomonidan tavsiya etilgan miqdordan ko'p bo'lishi mumkin emas. Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi aksiyalarning muayyan turlari bo'yicha dividendlar to'lamaslik to'g'risida, shuningdek jamiyat ustavida dividend miqdori belgilab qo'yilgan imtiyozli aksiyalar bo'yicha to'liq bo'lmagan miqdorda dividendlar to'lash haqida qaror qabul qilishga haqli.

Dividendlar to'lash to'g'risidagi qarorda dividendlar to'lash boshlanadigan va tugallanadigan sanalar ko'rsatilgan bo'lishi lozim.

Aksiyadorlarga dividendlarni to'lash to'g'risida qaror qabul qilingan aksiyadorlarning umumiy yig'ilishini o'tkazish uchun shakllantirilgan jamiyat aksiyadorlarining reyestrda qayd etilgan shaxslar aksiyalar bo'yicha dividend olish huquqiga ega. Jamiyat tomonidan oddiy aksiyalar bo'yicha hisoblangan dividendlarni to'lash aksiyadorlarning dividendlarni olishga bo'lgan teng huquqlariga rioya etilgan holda amalga oshiriladi.

Dividendlarni to'lash muddati va tartibi jamiyatning ustavida yoki aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi qarorida belgilanadi. Dividendlarni to'lash muddati shunday qaror qabul qilingan kundan e'tiboran oltmish kundan kech bo'lmasligi lozim.

Dividendlarni to'lash chog'ida birinchi navbatda imtiyozli aksiyalar bo'yicha, so'ngra oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlar to'lanadi. Imtiyozli aksiyalar bo'yicha qat'iy belgilangan dividendlarni to'lash uchun yetarli miqdorda foyda mavjud bo'lgan taqdirda jamiyat mazkur aksiyalarning egalariga dividendlar to'lashni rad etishga haqli emas. Jamiyat rad etgan taqdirda aksiyadorlar dividendlar to'lanishini sud tartibida talab qilishi mumkin. Jamiyat yetarli miqdorda foydaga ega bo'lmagan yoki zarar ko'rib ishlayotgan taqdirda, imtiyozli aksiyalar bo'yicha dividendlar jamiyat tomonidan jamiyatning faqat shu maqsad uchun tashkil etilgan zaxira fondi hisobidan va ushbu fond doirasida to'lanishi mumkin.

Jamiyat dividendlarning miqdorini ulardan undiriladigan soliqlarni inobatga olmagan holda e'lon qiladi. Jamiyat to'lanadigan dividendlar miqdori to'g'risidagi ma'lumotlarni qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organining va jamiyatning rasmiy veb-saytlarida qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda e'lon qiladi.

Dividendlar amaldagi soliq qonunchiligiga muvofiq ularni to'lash shaklidan qat'i nazar soliqqa tortiladi. Tovarlar bo'yicha dividendlar to'langan taqdirda soliq solish uchun hisoblab chiqariladigan dividend miqdori tovarlarni sotib olishning haqiqiy narxlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi. Jamiyat ulardan soliqlarni hisobga olmagan holda dividendlar miqdorini e'lon qiladi. Dividendlarga soliq solish soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi va bunda soliq solish bo'yicha imtiyozlar belgilanishi mumkin.

4. Dividend siyosati va aksiyalar kursini tartibga solish

Qimmatli qog'ozlar kursi va dividendlar siyosati bir-biri bilan bog'liq. Kurs narxi turli omillar ta'siri ostida shakllanadi. Aksiyalar kursini sun'iy ravishda tartibga solishning to'lanadigan dividendlar miqdoriga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan bir qator usullari mavjud.

Bunga aksiyalarni maydalash, yiriklashtirish va qayta sotib olish usullari kiradi.

Aksiyalarni maydalash. Aksiyaning asosiy xususiyatlaridan biri uning likvidligi, ya'ni bir nechta sotib olish va sotish operatsiyalari ob'ekti sifatida xizmat qilish qobiliyatidir.

Aksiyalar maydalash har bir dastlabki aksiyaning mutanosib ravishda bo'linishi hisobiga muomaladagi aksiyalar sonini ko'paytirish hisoblanadi. Ushbu protsedurani amalga oshirishda yangi aksiyalar chiqarilmaydi. Aksiyalarni maydalashning maqsadi, odatda, juda qimmatli aksiyalar savdosida ko'proq treyderlar ishtirok etishi uchun qulay sharoitni yuzaga keltirishdir. Masalan, agar kompaniya oborotida 1 mln. aksiyaga bo'lsa va maydalash 2/1 nisbatda amalga oshirilsa, unda bo'linishdan keyin 2 mln. aksiyalar bo'ladi. Ularning har biri dastlabki narxdan 2 marta past bo'ladi. Avvalgi 100 aksiyalarining har bir egasi endi 200 yangi aksiyalarga ega bo'ladi. Aksiyalarning nominal qiymati mutanosib ravishda 2 marta pasayadi. Bunda kompaniyaning bozor kapitallashuvi va kompaniyadagi aksiyadorlarning foizlari o'zgarishsiz qoladi. Bitimlar sonining o'sishi tufayli kompaniya aksiyalarining likvidligi oshadi.

Aksiyalar qiymatining pasayishi uning bozorda yanada qulayroq o'ringa ega bo'lishiga yordam beradi, demak aksiya jozibador bo'ladi, birinchi navbatda, albatta, kichik kapitalga ega bo'lgan xususiy investorlar uchun. Aksiyalarni maydalash natijasida bozorda mazkur aksiyalarning aylanmasini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ortgan talab, shuningdek, kotirovkalarning o'sishiga turtki berishi mumkin. Bu esako'p treyderlar tomonidan ishlatiladi. Ular maydalanganidan keyin aksiyalarni sotib olishadi va ma'lum bir o'sishdan keyin foyda bilan sotadilar.

Shuning sababli ham fond bozorlarida aksiyalarning likvidligi nuqtai nazaridan narxining maqbulligi bo'yicha ba'zi norasmiy tendensiyalar va tavsiyalar shakllantiriladi. Qimmatli qog'ozlar bozoridagi narxlar yuqoriligicha, firmalar vaqti-vaqti bilan maxsus tartibga murojaat qilishlari mumkin, bu esa aksiyalarni maydalash deb ataladi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, aksiyadorlar umumiy yig'ilishining qaroriga ko'ra jamiyat joylashtirilgan aksiyalarni maydalashni amalga oshirishga haqli bo'lib, buning natijasida jamiyatning bir aksiyasi xuddi shu turdagi ikki yoki undan ortiq aksiyaga ayirboshlanadi. Bunda jamiyat ustaviga jamiyatning joylashtirilgan aksiyalarining nominal qiymatiga va soniga taalluqli tegishli o'zgartishlar kiritiladi.

Aksiyalarni maydalash jarayoni to'g'ridan-to'g'ri dividendlar to'lash shakliga taalluqli emas, biroq u dividendlar miqdori va aksiyalarning kurs qiymatiga ta'sir qilishi mumkin. Aksiyalarni maydalash jarayoni odatda gullab-yashnayotgan kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladi, ularning aksiyalari vaqt o'tishi bilan sezilarli darajada oshadi. Ko'pgina kompaniyalar o'z aksiyalarining bahosini yuqori bo'lib ketishiga yo'l qo'ymaslikka harakat qilishadi, chunki bu ularning likvidligiga ta'sir qilishi mumkin.

Aksiyalarni maydalash jarayoni valyuta balansi, shuningdek, qimmatli qog'ozlar tuzilishi kesish o'zgarimaydi qachon, oddiy aksiyalar soni ortadi xolos.

Aksiyalarni yiriklashtirish. Bu maydalash jarayonining aksi bo'lib, bir necha eski aksiyalar yangi bir aksiyaga o'zgartirildi.

Dividendlar aksiyalarning umumiy qiymatidagi o'zgarishlarga mutanosib ravishda o'zgarishi mumkin, ya'ni aksiyalarni yiriklashtirish kompaniyaning aktivlaridagi har bir aksiyadorning ulushiga ta'sir qilmaydi. Biroq, agar yangi

umumiy qiymat va yangi dividend miqdori turli algoritmlardan foydalangan holda o'rnatilsa, bu aksiyadorlar daromadiga ta'sir qilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, aksiyadorlar umumiy yig'ilishining qaroriga muvofiq jamiyat joylashtirilgan aksiyalarni yiriklashtirishga haqli bo'lib, buning natijasida jamiyatning ikki yoki undan ortiq aksiyasi xuddi shu turdagi bitta yangi aksiyaga ayirboshlanadi. Bunda jamiyat ustaviga uning joylashtirilgan aksiyalarining nominal qiymatiga va soniga taalluqli tegishli o'zgartishlar kiritiladi.

Aksiyalarni sotib olish. O'z aksiyalarini sotib olish barcha mamlakatlarda ham (Germaniya) ruxsat etilmaydi. Buning asosiy sababi – kompaniyaning aktivlarining umumiy qiymatini katta miqdorga chiqib ketishini oldini olish hisoblanadi. Sotib olishning asosiy sabablari o'z xodimlariga kompaniyaning aksiyadorlari bo'lish, kompaniya egalarining sonini kamaytirish va aksiya kursini oshirishdir. Muayyan darajada, bu operatsiya aksiyadorlarning umumiy daromadiga ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan aksiyalarni qaytarib sotib olish ushbu aksiyalarning bozor qiymati bo'yicha amalga oshiriladi, bu qiymat jamiyatning aksiyalarni qaytarib sotib olishni talab qilish huquqi yuzaga kelishiga sabab bo'ladigan harakati natijasida qiymatning o'zgarishi hisobga olinmagan holda aniqlanadi.

Sotib olingan aksiyalar sotib olingan kundan boshlab bir yil ichida to'lanishi yoki joylashtirilishi kerak bo'ladi. jamiyat tomonidan qaytarib sotib olingan aksiyalar jamiyat tasarrufiga o'tadi. Mazkur aksiyalar ovoz berish huquqini bermaydi, ovozlarni sanash chog'ida hisobga olinmaydi, ular bo'yicha dividendlar yozilmaydi. Bunday aksiyalar qaytarib sotib olingan paytdan e'tiboran bir yildan kechiktirmay realizatsiya qilinishi lozim, aks holda aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi mazkur aksiyalarni bekor qilish yo'li bilan jamiyat ustav fondini (ustav kapitalini) kamaytirish to'g'risida qaror qabul qilishi kerak.

Bahs munozaralar uchun savollar

1. Dividendlarni to'lashning qaysi manbalari mavjud?
2. Oddiy va imtiyozli dividend to'lashda qanday farqliliklar mavjud?
3. Dividendlarni belgilangan (fiksirlangan) dividendlarni to'lash usulini tushuntirib bering
4. Kafolatlangan minimal va qo'shimcha (ekstra) dividendlarni to'lash usuli qaysi paytda amalga oshiriladi?
5. Dividendlar to'lashning boshqa usullarini tushuntirib bering.
6. Kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladigan dividend siyosati xususiyatlariga izoh bering.
7. O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividendlarni to'lash qanday tartibda amalga oshiriladi?
8. Dividend siyosati va aksiyalar narxini tartibga solish deganda nimani tushunasiz?

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

AMALIY MASHG‘ULOT UCHUN TAVSIYALAR

Amaliy mashg‘ulot **maqsadi** tinglovchilarning nazariy bilimlarini amaliy jihatdan mustahkamlashga qaratilgan. Mashg‘ulotlar respublikamizda faoliyat olib borayotgan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatidan kelib chiqqan holda ular faoliyatida yuzaga keladigan dividendlar, ularni aniqlash, baholash va boshqarishda mavjud ilg‘or usul va metodlardan kelib chiqib qaror qabul qilishni o‘rgatishga asoslangan. Mashg‘ulot davomida tinglovchilar aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida dividendlarni innovatsion boshqarish, dividendlarni aniqlash va ularni taqimlashda samarali qarorlar qabul qila olish ko‘nikmalarini shakllantirish, turli shakldagi aksiyadorlik jamiyatlarida foyda miqdorini o‘lchash va boshqarish, moliyaviy natijalarni iqtisodiy samaradorligini monitoring qilish orqali dividendlarnitaqsimlash sohasida amaliy ko‘nikmalar hosil qiladilar.

AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-amaliy mashg‘ulot:

Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o‘rni

1.Amaliy seminarda mavzuda ko‘rib chiqilgan savollar bo‘yicha auditoriyada qisqacha savol-javoblar o‘tkaziladi.

Dars shakli baxs-munozara va klaster usuli. Ishning maqsadi tinglovchilarda dividend, dividend siyosatining mohiyati, uning iqtisodiyotga ta’siri, dividendlvrni chamalash, aniqlash va o‘lchash, xususiyatlarini muhokama etish va ko‘nikma hosil etishdan iborat.

Ishni bajarish uchun quyidagi masalalar muhokama etiladi:

1. Korporativ tuzilmalar dividend siyosatining mazmuni, ularni aniqlashning ob’ektiv zaruriyati va o‘ziga xos xususiyatlari.
2. Dividend siyosatining korporatsiyalar moliyaviy strategiyasidagi o‘rni. Dividend siyosatining maqsadi.
3. Dividend siyosatining asosiy ko‘rsatkichlari.
4. Dividend to‘lovlarining manbalari.

Nazorat savollari:dividend, dividend nazariyalarining paydo bo‘lishi, dividend siyosati, dividend to‘lovlarining xususiyatlari, kompaniya foydasini

aniqlash, dividendlarni chamalash, dividendlarining turlari, dividend to'lovlarini tasniflash, foyda

2.Guruh bir necha kichik guruhlarga ajratiladi va ularga mavzuni keng yoritish bo'yicha quyidagi mini mavzular beriladi hamda xar bir guruhdan belgilangan muddatda kompakniyalarda dividend siyosavti turini izohlash bo'yicha o'z qarashlarini shakllantirib uni auditoriya e'tiboriga havola qilish talab etiladi.Bunda:

Dividend siyosatining kompaniya iqtisodiyotga ta'sirini klaster usulida o'rganish uchun guruhlarda:

1. Dividendni aniqlash usullari;
2. Dividend siyosatini tanlash;
3. Dividend to'lovlari tasniflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. Gregory N. Mankiw. Macroeconomics. 7 th edition. Harvard University. NY.: Worth Publishers, 2010.
2. Temirov A.A. Dividendlar va dividend siyosati. O'quv qo'llanma. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2021. -160 b.
3. Umarxo'jayeva M. G., Umarov O. S., Ismailov D. A. Dividendlar va dividend siyosati. O'quv qo'll. T.: Iqtisodiyot, 2019. -182 b.
4. Крылов С.И. Финансовый анализ. Учебное пособие. Екатеринбург, изд. Урал. унив-та, 2016.
5. Финансово-экономический анализ: Учебное пособие. Для студентов заочной и очной форм обучения. Направление - 38.03.01. «Экономика», профиль «Финансы и кредит» - г.Саратов, 2016.-132с
6. М. А. Эскиндаров. Корпоративные финансы. Учебное пособие. М.: изд. Кнорус, 2016. -С 480.

Qo'shimcha adabiyotlar

- 1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida"gi 09.12.2019 yildagi O'RQ-589-sonli Qonuni.
- 2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida investitsiya muxitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida" 01.08.2018 yildagi PF-5495-sonli Farmoni.
- 3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq va bojxona imtiyozlari berilishini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" 27.06.2019 yildagi PF-5755-sonli Farmoni.
- 4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi 12.05.2020 yildagi PF-5992-sonli Farmoni.
- 5 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq ma'muriyatchiligini

takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 10.07.2019 yildagi PQ-4389-sonli Qarori.

- 6 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019 – 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" 04.10.2019 yildagi PQ-4477-sonli Qarori
- 7 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2020-2022 yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 09.01.2020 yildagi PQ-4563 -sonli Qarori.
- 8 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 25.01.2020. <https://uza.uz/>
- 9 Abel A.B., Bernanke B.S., Croushore D. Macroeconomics. 8 th edition. USA: Amazon, 2013.
- 10 Лукасевич И.Я. Финансовый менеджмент: учебник. – М.: ЭКСМО, 2008. 250 с.
- 11 Фомичева Л.П. Дивиденды: налоги при получении и выплате. – М.: Вершина, 2008. 200 с.
- 12 Monetar siyosatning 2019 yil va 2020-2021 yillar davriga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari. Uzbekistan Respublikasi Markaziy Banki. Toshkent. 2018. 119 b.
- 13 Budjet dlya grajdan / Ministerstvo finansov RUz. www.mf.uz

Internet resurslar

- 1 www.mineconomy.uz
- 2 www.mf.uz
- 3 www.cbu.uz
- 4 www.stat.uz
- 5 www.worldbank.org
- 6 www.imf.org
- 7 www.oecd.org
- 8 www.wto.org
- 9 www.cisstat.com
- 10 www.undp.org
- 11 www.ilo.org
- 12 www.adb.org

2-amaliy mashg'ulot: O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish

Dars shakli: Debat va klaster usullari. Mashg'ulotning maqsadi Dividend siyosatini belgilovchi omillar. Dividend siyosatining me'yoriy-huquqiy asoslari. Ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati. Aksionerlik jamiyati dividend siyosatining asosiy turlari. Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari.

O‘zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosatining tahlili borasida debat uyushtiriladi.

Quyidagi masalalar o‘rtaga tashlanadi:

- Dividend siyosatini belgilovchi omillar nimalardan iborat.
- Dividend siyosatining me‘yoriy-huquqiy asoslari. Ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati.
- Aksionerlik jamiyati dividend siyosatining asosiy turlari.
- Dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari.
- O‘zbekiston Respublikasida korporativ tuzilmalar dividend siyosatining tahlili

Nazorat savollari: Dividend siyosatini belgilovchi omillarni, kompaniyaning o‘z investitsion imkoniyatlarini tavsiflaydigan omillari, O‘zbekiston Respublikasida dividend siyosatining me‘yoriy-huquqiy asoslari, dividend siyosatining ishlab chiqarishni rivojlantirish siyosati bilan o‘zaro bog‘liqlik jihatlari, aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosatining turlari, dividend siyosatini ishlab chiqish bosqichlari, dividend to‘lovlari usullari, O‘zbekiston Respublikasida dividend siyosatini ishlab chiqish ketma-ketligi.

Klaster usulida O‘zbekiston Respublikasida aksiyadorlik jamiyatlarining dividend siyosatini ishlab chiqish o‘rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. Gregory N. Mankiw. Macroeconomics. 7 th edition. Harvard University. NY.: Worth Publishers, 2010.
2. Temirov A.A. Dividendlar va dividend siyosati. O‘quv qo‘llanma. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2021. -160 b.
3. Umarxo‘jayeva M. G., Umarov O. S., Ismailov D. A. Dividendlar va dividend siyosati. O‘quv qo‘ll. T.: Iqtisodiyot, 2019. -182 b.
4. Крылов С.И. Финансовый анализ. Учебное пособие. Екатеринбург, изд. Урал. унив-та, 2016.
5. Финансово-экономический анализ: Учебное пособие. Для студентов заочной и очной форм обучения. Направление - 38.03.01. «Экономика», профиль «Финансы и кредит» - г.Саратов, 2016.-132с
6. М. А. Эскиндаров. Корпоративные финансы. Учебное пособие. М.: изд. Кнорус, 2016. -С 480.

Qo‘shimcha adabiyotlar

- 1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020 yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi 09.12.2019 yildagi O‘RQ-589-sonli Qonuni.
- 2 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muxitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 01.08.2018 yildagi PF-5495-sonli Farmoni.
- 3 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq va bojxona imtiyozlari

berilishini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida" 27.06.2019 yildagi PF-5755-sonli Farmoni.

- 4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi 12.05.2020 yildagi PF-5992-sonli Farmoni.
- 5 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 10.07.2019 yildagi PQ-4389-sonli Qarori.
- 6 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019 – 2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" 04.10.2019 yildagi PQ-4477-sonli Qarori
- 7 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2020-2022 yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 09.01.2020 yildagi PQ-4563 -sonli Qarori.
- 8 O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 25.01.2020. <https://uza.uz/>
- 9 Abel A.B., Bernanke B.S., Croushore D. Macroeconomics. 8 th edition. USA: Amazon, 2013.
- 10 Лукасевич И.Я. Финансовый менеджмент: учебник. – М.: ЭКСМО, 2008. 250 с.
- 11 Фомичева Л.П. Дивиденды: налоги при получении и выплате. – М.: Вершина, 2008. 200 с.
- 12 Monetar siyosatning 2019 yil va 2020-2021 yillar davriga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari. Uzbekistan Respublikasi Markaziy Banki. Toshkent. 2018. 119 b.
- 13 Budjet dlya grajdan / Ministerstvo finansov RUz. www.mf.uz
- 14 Gregory N. Mankiw. Macroeconomics. 7 th edition. Harvard University. NY.: Worth Publishers, 2010.

Internet resurslar

- 1 www.mineconomy.uz
- 2 www.mf.uz
- 3 www.cbu.uz
- 4 www.stat.uz
- 5 www.worldbank.org
- 6 www.imf.org
- 7 www.oecd.org
- 8 www.wto.org
- 9 www.cisstat.com
- 10 www.undp.org
- 11 www.ilo.org
- 12 www.adb.org

3-amaliy mashg'ulot: Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va

dividend to'lovlarini berish metodikasi

Dars shakli: Debat va SWOT tahlil usullari. Mashg'ulotning maqsadi kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi bo'yicha tahlil qilish.

Dividend to'lovlari manbalari. Dividend to'lash usullarining turlari. Foydaning doimiy foizli taqsimlash usuli. Dividendlarni qoldiq tamoyili asosida to'lash. Belgilangan (fiksirlangan) dividendlarni to'lash usuli. Dividend to'lovlarining boshqa usullari. Dividendlar to'lash shakli va tartibi. O'zbekiston Respublikasida dividendlarni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari. Dividendlar va foizlarning soliqqa tortish stavkalari va qoidalari. Dividend sifatidagi daromadlar va ularni soliqqa tortish xususiyatlari. Soliqqa tortishda hisobga olinmaydigan daromadlar. Dividendlar bo'yicha soliq hisoboti.

Quyidagi masalalar o'rtaga tashlanadi:

- Dividend to'lovlari manbalari.
- Dividend to'lash usullarining turlari.
- Dividendlar to'lash shakli va tartibi.
- O'zbekiston Respublikasida dividendlarni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.
- Dividendlar va foizlarning soliqqa tortish stavkalari va qoidalari.

Nazorat savollari: O'zbekiston Respublikasida dividendlarni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari, dividendlarning soliqqa tortish stavkalari va qoidalari to'g'risida fikr bildiring. Davlat ulushiga ega bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarida dividendlarni taqsimlash qanday shaklda amalga oshiriladi? Dividendlar bo'yicha soliq hisoboti nima? Bitta aksiyaga to'g'ri keladigan foyda miqdorini aniqlash tartibini sanab bering.

SWOT tahlil usulida bank risklarini boshqarish imkoniyatlari va kamchiliklari o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar

1. Gregory N. Mankiw. Macroeconomics. 7 th edition. Harvard University. NY.: Worth Publishers, 2010.
2. Temirov A.A. Dividendlar va dividend siyosati. O'quv qo'llanma. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2021. -160 b.
3. Umarxo'jayeva M. G., Umarov O. S., Ismailov D. A. Dividendlar va dividend siyosati. O'quv qo'll. T.: Iqtisodiyot, 2019. -182 b.
4. Крылов С.И. Финансовый анализ. Учебное пособие. Екатеринбург, изд. Урал. унив-та, 2016.
5. Финансово-экономический анализ: Учебное пособие. Для студентов заочной и очной форм обучения. Направление - 38.03.01. «Экономика», профиль «Финансы и кредит» - г.Саратов, 2016.-132с
6. М. А. Эскиндаров. Корпоративные финансы. Учебное пособие. М.: изд. Кнорус, 2016. -С 480.

Qo‘shimcha adabiyotlar

- 1 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020 yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi 09.12.2019 yildagi O‘RQ-589-sonli Qonuni.
- 2 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muxitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 01.08.2018 yildagi PF-5495-sonli Farmoni.
- 3 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq va bojxona imtiyozlari berilishini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 27.06.2019 yildagi PF-5755-sonli Farmoni.
- 4 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi 12.05.2020 yildagi PF-5992-sonli Farmoni.
- 5 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq ma‘muriyatchiligini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 10.07.2019 yildagi PQ-4389-sonli Qarori.
- 6 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019 – 2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 04.10.2019 yildagi PQ-4477-sonli Qarori
- 7 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2020-2022 yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 09.01.2020 yildagi PQ-4563 -sonli Qarori.
- 8 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 25.01.2020. <https://uza.uz/>
- 9 Abel A.B., Bernanke B.S., Croushore D. Macroeconomics. 8 th edition. USA: Amazon, 2013.
- 10 Лукаевич И.Я. Финансовый менеджмент: учебник. – М.: ЭКСМО, 2008. 250 с.
- 11 Фомичева Л.П. Дивиденды: налоги при получении и выплате. – М.: Вершина, 2008. 200 с.
- 12 Monetar siyosatning 2019 yil va 2020-2021 yillar davriga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari. Uzbekistan Respublikasi Markaziy Banki. Toshkent. 2018. 119 b.
- 13 Budjet dlya grajdan / Ministerstvo finansov RUz. www.mf.uz

Internet resurslar

- 1 www.mineconomy.uz
- 2 www.mf.uz
- 3 www.cbu.uz
- 4 www.stat.uz
- 5 www.worldbank.org
- 6 www.imf.org
- 7 www.oecd.org
- 8 www.wto.org
- 9 www.cisstat.com

- 10** www.undp.org
- 11** www.ilo.org
- 12** www.adb.org

V. KEYSLAR BANKI

1-Keys.

“Qurama” AJ O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan 5 yanvar 2018 yilda 397-son bilan ro‘yxatdan o‘tgan bo‘lib, uning ustav fondi 2 mln AQSh dollarida belgilangan, uning so‘mdagi qiymati esa 10 mlrd so‘mni tashkil etadi. AJning 4 ta ta‘sischisi bo‘lib, 3 tasi xorijliklar, 1 ta mahalliy investorlar hisoblanadi. Ta‘sis hujjatiga ko‘ra, ulushlar taqsimoti quyidagicha bo‘lgan:

1.	O‘zbekistonlik ta‘sischi	34% yoki 680 ming \$
2.	1-xorijiy ta‘sischi	22% yoki 440 ming \$
3.	2-xorijiy ta‘sischi	22% yoki 440 ming \$
4.	3-xorijiy ta‘sischi	22% yoki 440 ming \$
Jami		100% yoki 2 000 000\$

O‘zbekistonlik ta‘sischi 3500 mln. so‘mlik qurilishi tugallanmagan ob‘ektning 25.03.2018 yilda (1\$= 5500 so‘m) ustav kapitaliga ulush sifatida kiritdi va boshqa hech qanday ulush to‘lamasligini bildirdi. Xorijlik ta‘sischilarning har biri quyidagi muddatlarda ulushlarni shakllantirgan.

5.	21.01.2018	100 ming \$ dan har biri (kurs 5100 so‘m)
6.	25.04.2018	100 ming \$ dan har biri (kurs 5600 so‘m)
7.	29.07.2018	100 ming \$ dan har biri (kurs 5900 so‘m)
8.	30.09.2018	100 ming \$ dan har biri (kurs 6100 so‘m)
9.	28.11.2018	40 ming \$ dan har biri (kurs 6300 so‘m)

Shuningdek, AJ da qurilish-montaj ishlarining ketayotganligi munosabati bilan asosiy faoliyat bo‘yicha ishlar amalga oshirilmagan va 2018 yildagi yillik faoliyat 500 mln so‘mlik zarar bilan tugagan.

Topshiriq. Siz kuzatuv kengashiga AJning ustav kapitalini to‘g‘ri shakllantirilganligini hisob-kitoblaringiz asosida isbotlab bering. Kompaniya ro‘yxatdan o‘tgan paytdagi kursning 1\$= 5000 so‘m ekanligini hisobga olib, AJning xususiy kapitali bo‘yicha hisobotini (erkin shaklda) tayyorlang va qisqacha izohlab bering.

2-Keys.

Siz faoliyat yuritayotgan kompaniya qo‘shimcha mablag‘larga ehtiyoj sezmoqda. Bu mablag‘larni bankdan kredit olish yo‘li bilan ta‘minlash kelishib olindi. Kuzatuv kengashi bu mablag‘larni olish vazifasini sizga yukladi hamda kerakli yordamni berishini ta‘kidladi. Siz bankka borishdan avval kompaniyaning moliyaviy ko‘rsatkichlari bilan tanishib, kompaniyaning kredit olish imkoniyatlari (kredit layoqatligini)ni o‘rganishni maqsad qildingiz.

Hisobot ko‘rsatkichlari bo‘yicha ma‘lumotlar quyidagicha (mln.so‘m):

Aktiv		Passiv	
Asosiy vositalar	615,0	Ustav kapitali	800,0
Pul mablagʻlari	10,0	Taqsimlanmagan foyda (zarar)	27,0
Tovar moddiy zahiralari	235,0	Jami oʻz kapitali	827,0
Debitor qarzlari	150,0	Joriy passivlar	253,0
Boshqa joriy aktivlar	70,0		
Jami	1080,0	Jami	1080,0

Topshiriq.

1. Kompaniyaning kredit olish boʻyicha layoqatini hisoblang.
2. Tahlil natijalari boʻyicha oʻz xulosalaringizni umumlashtirgan holda kuzatuv kengashiga maʼlumot tayyorlang va uni izohlab bering.
3. Agar hisob maʼlumotlari boʻyicha kredit mablagʻlarini olmaslik ehtimoli yuzaga kelsa, kompaniya oldiga qoʻygan strategiyani ham amalga oshmaslik holati yuzaga keladi. Qanday yoʻl tutasiz?

3-Keys.

1. Cizga taqdim etilgan oʻquv materiallari asosida **“Aksiyadorlik jamiyatlari korporativ boshqaruvini baholash metodikasi”** ni QANDAY?» IYERARXIK DIAGRAMMASI yordamida hal eting.

Eslatma.

«QANDAY?» IYERARXIK DIAGRAMMASI - muammo toʻgʻrisida umumiy tasavvurlarni olishga, uning yechimini topish usul va vositalarini topishga imkon beruvchi mantiqiy savollar zanjiridan iborat. Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

«Qanday?» diagrammasini tuzish boʻyicha oʻquv topshirigʻiga

Yoʻriqnoma

«Qanday?» diagrammasini tuzishdan avval, siz quyidagilarni bilishingiz kerak: koʻp hollarda Sizga muammolar hal etishda «Nima qilish kerak?» haqida oʻylashga hojat boʻlmaydi. Muammo yechimini topish uchun asosan «Buni qanday qilish kerak?» qabilida boʻladi. «Qanday?» - muammoni hal etishda asosiy savol hisoblanadi.

1. Doira chizing va uning ichiga yechilishi lozim boʻlgan muammoni yozing.

2. Ketma-ket ravishda «Qanday?» savolini qoʻying va shu savolga javob bering. Shu tartibda savollarni ketma-ket berib boravering va javoblarni oʻylab oʻtirmasdan, solishtirmasdan, baholamasdan, tez-tez yozishda davom eting.

Maslahat va tavsiyalar:

Yangi g'oyalarni grafik ko'rinishda qayd etishni o'zingiz hal eting: daraxt yoki kaskad ko'rinishida, yuqoridan pastga yoki chapdan o'ngga. Eng muhimi esda tuting: nisbatan ko'p miqdordagi foydali g'oyalar va muammo yechimlarini topishga imkon beradigan usul eng maqbul usul hisoblanadi.

Agarda siz muammoni yechimini topish uchun to'g'ri savollar bersangiz va uning rivojlanish yo'nalishini namoyon bo'lishida ishonchni saqlasangiz, diagramma, siz har qanday muammoni amaliy jihatdan yechimini topishingizni kafolatlaydi.

4-Keys

2. **Xo'jalik faoliyatini tahlil etish tizimi va usullari** bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalaringizni «Nilufar guli» yordamida hal etishga harakat qiling

«NILUFAR GULI» ChIZMASI - muammoni hal etish vositasi. O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat.

«Nilufar guli» sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammoni hal etish vositalarini topish uchun:

1) O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan sxemani chizing. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat;

	B	
	D	
	G	

	Z	
B	Z	C
D	A	F
G	H	Y
	H	

	C	
	F	
	Y	

2) asosiy muammoni markaziy kvadratning markaziga yozing. Uni hal etish g'oyalarni markaziy kvadrat atrofida joylashgan qolgan sakkizta kvadratlarga yozing;

3) har bir ushbu sakkizta g'oyani markaziy kvadrat atrofida joylashgan sakkizta katta kvadrat markaziga o'tkazing, boshqacha aytganda, nilufar gulidan uning gul bargiga o'tkazing.

4) Shunday qilib, ular har biri, o'z navbatida, yana bir muammo sifatida qaraladi.

VI. MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

1) Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni.

Mustaqil ish – mavjud matn yoki bir qancha matnlarni izohlovchi shakllaridan biri sanaladi. Shu boisdan, konspektidan farqli o'laroq, mustaqil ish yangi, muallif matn sanaladi. Ushbu holatda yangilik, yangicha taqdim etish, materiallarni tartiblashtirish, har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirishda alohida mualliflik yondashuvi tushuniladi.

Mustaqil ish - har xil nuqtai nazarlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'lishni talab etadigan bir yoki bir qancha manbalarni o'zida mujassam etadigan g'oyalarni qisqacha yozma ko'rinishidagi taqdimotidir.

Mustaqil ishning turlari va tizimi:

1.Ifodalanish to'liqligicha ko'ra:

- a) informativ (referatlar – konspektlar);
- b) indikativ (referatlar –rezyume (qisqacha mazmun)

2.Mustaqil ish tarkibi:

A) bibliografik qayd etilishi:

- F.I.Sh.ning nomi;
- chop etilgan manzili;
- nashriyot, yil;
- sahifalar soni.

B) Mustaqil ish matni:

- mavzu, muammo, mustaqil ish qilinadigan ish predmeti, maqsadi va mazmuni;
- tadqiqot usullari;
- aniq natijalari;
- muallif xulosasi;
- ish natijalarini qo'lannish sohasi.

O'quv fani bo'yicha mustaqil ish tayyorlash quyidagi vazifalarni hal etishni nazarda tutadi:

- O'quv predmeti dolzarb nazariy masalalari bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish, talaba tomonidan mavzuga ushbu olingan nazariy bilimlarni ijodiy ko'nikmasini hosil qilish;

- Tanlangan kasbiy sohada xorij tajribalarini, mavjud sharoitlarda ularni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatlari va muammolarini o'zlashtirish;

- Tanlangan mavzu bo'yicha har xil adabiy manbalarni (monografiya, davriy nashrlardagi ilmiy maqolalar va shu kabilar) o'rganish qobiliyatini takomillashtirish va ular natijalari asosida tanqidiy yondashgan tarzda mustaqil, hamda bilimdon holda materialni ifoda etish, ishonchli xulosa va takliflar qilish;

- Yozma ko'rinishdagi ishlarni to'g'ri rasmiylashtirish ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

“Dividend siyosati”modulidan mustaqil ta'limni tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalaniladi: ayrim nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari yordamida o'zlashtirish; amaliy mashg'ulotlar uchun topshirilgan mavzuni axborot resurs

manbalaridan foydalangan, rasmiy statistika ma'lumotlarini to'plagan holda bajarish.

Tinglovchi mustaqil ishni tashkil etishining mazmuni "Dividend siyosati" modulining xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagilarga asoslanib tayyorlanishi tavsiya etiladi:

- me'yoriy xujjatlardan, o'quv va ilmiy adabiyotlardan foydalanish asosida modul mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- avtomatlashtirilgan o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi dasturlar bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha modul bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- tinglovchining kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan modul bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish.

Mustaqil ta'lim mavzulari.

Mustaqil ta'lim tinglovchining mustaqil ravishda bajaradigan tadqiqot ishi bo'lib, modulning biron-bir mavzusini to'liq o'zlashtirish imkonini beradi va belgilangan shaklda bajariladi. Mustaqil ta'limdan ko'zlangan maqsad tinglovchini fanni o'rganish jarayonida olgan bilimlarini mustahkamlash va chuqurlashtirishdan iborat.

"Dividend siyosati" modulidan mustaqil ta'lim sifatida o'rganiladigan quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

"Dividend siyosati" moduli bo'yicha mustaqil ta'limning mazmuni

Fan bo'yicha mavzular	Mustaqil ta'limga oid bo'lgan mavzular	Mustaqil ta'limga oid topshiriq va tavsiyalar	Bajarish muddatlari
Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni	Korporativ tuzilmalarning dividend siyosati tarkibi va asoslari	Referattayyorlash	Amaliy mashg'ulot davomida
Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni	Kompaniyaning dividend siyosatini ishlab chiqish	Referat va slaydlar tayyorlash	Mavzuni o'rganish jarayonida
Kompaniyalar korporativ boshqaruv tizimida dividend siyosatining o'rni	Korporatsiyaning moliyaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlarining tahlili	Referat va taqdimot tayyorlash	Amaliy mashg'ulot davomida
O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish	Dividend siyosatining korporatsiyaning moliyaviy xavfsizligi va siyosatlariga ta'siri	Loyiha ishi tayyorlash	Mavzuni o'rganish jarayonida
O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida	O'zbekiston Respublikasi kompaniyalarida dividend	Referat va taqdimot	Amaliy mashg'ulot

dividend siyosatini ishlab chiqish	siyosatini tashkil etish va amalga oshirish xususiyatlari	tayyorlash	davomida
O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini ishlab chiqish	O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida dividend strategiyasini tashkil etish	Referat va taqdimot tayyorlash	Mavzuni o'rganish jarayonida
Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi	O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati	Referat va taqdimot tayyorlash	Mavzu yakunida
Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi	Korporativ tuzilmalarning dividend siyosati turlari	Referat va taqdimot tayyorlash	Amaliy mashg'ulot davomida
Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi	Korporativ tuzilmalarning dividend siyosatiga ta'sir etuvchi omillar	Referat va taqdimot tayyorlash	Mavzu yakunida
Kompaniyalarning taqsimlanmagan foydasi va dividend to'lovlarini berish metodikasi	Kompaniyalarning dividend siyosati nazariyalari va modellari	Referat va taqdimot tayyorlash	Mavzuni o'rganish jarayonida

TESTLAR

1. Aksiya bu .....

- a. o‘z egasiga aksiyadorlik jamiyatini boshqarishda ishtirok etish va dividendlar shaklida foydaning bir qismini olish huquqini beruvchi qimmatli qog‘ozdir
- б. o‘z egasiga aksiyadorlik jamiyatini boshqarishda ishtirok etish huquqini beruvchi qimmatli qog‘ozdir
- B. o‘z egasiga dividendlar shaklida foydaning bir qismini olish huquqini beruvchi qimmatli qog‘ozdir
- г. o‘z egasiga naf keltirmaydigan qimmatli qog‘ozdir.

2. Dividendlar- kompaniyaning .....ning bir qismi bo‘lib, aksiyadorlar o‘rtasida ularga tegishli aksiyalar soni va turiga muvofiq taqsimlanadi.

- a. sof foydasi
- б. yalpi foydasi
- B. sof daromad
- г. yalpi daromad

3. Dividend aksiyaning ..... qiymatiga nisbatan foizda yoki har bir aksiya uchun so‘mda belgilanadi.

- a. Nominal
- б. Real
- B. Fiskal
- г. Umumiy

4. Dividendlarni to‘lash ..... shaklda amalga oshirilishi mumkin.

- a. Pul, mol-mulk
- б. Faqat pul
- B. Faqat mol-mulk
- г. Intellektual mulk

5. Dividend siyosatini ishlab chiqish o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ikki vazifani belgilash va hal etishga qaratiladi. Bula qaysi vazifalar?

- a. kompaniyani zarur moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash va aksiyadorlarning umumiy mulkini maksimal darajada oshirish
- б. kompaniyani faqat moliyaviy resurslar bilan ta‘minlash
- B. aksiyadorlarning umumiy mulkini oshirishga harakat qilish
- г. kompaniyani ma‘naviy resurslar bilan ta‘minlash va aksiyadorlarning umumiy mulkini minimal darajada belgilash

6. Oddiy aksiyalar uchun dividend to‘lovlari darajasini aniqlash to‘g‘ri keltirilgan javobni belgilang:

- a. $(\text{Dividend to‘lovi fondi} - \text{imtiyozli aksiyalar to‘lovi}) / \text{oddiy aksiyalar soni}$
- б. $(\text{Dividend to‘lovi fondi} + \text{imtiyozli aksiyalar to‘lovi}) / \text{oddiy aksiyalar soni}$
- B. $(\text{Dividend to‘lovi fondi} - \text{jami aksiyalar to‘lovi}) / \text{oddiy aksiyalar soni}$
- г. $(\text{Dividend to‘lovi fondi} - \text{imtiyozli aksiyalar to‘lovi}) / \text{jami aksiyalar soni}$

7. Dividend siyosatining maqsadi- iste'mol qilinadigan va kapitallashtirilayotgan foyda qismlari o'rtasidagi .....dan iborat

- a. maqbul nisbatni belgilash
- б. qiyosiy tahlilni amalga oshirish
- B. taqqoslama o'rganish
- г. indeks usullaridan foydalanish

8. O'zbekiston Respublikasida dividendlarni to'lash ..... gi qonun bilan tartibga solinadi

- a. "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"
- б. "Raqobat to'g'risida"
- B. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"
- г. "Fuqarolik kodeksi"

9. Aksiyadorlik jamiyati dividendlarni e'lon qilish va to'lash to'g'risida qaror qabul qilishga, shuningdek, dividendlarni to'lashga haqli bo'lmagan holat to'g'ri keltirilgan javobni belgilang

- a. aksiyadorlik jamiyatining sof aktivlarining qiymati uning ustav fondi va zaxira fondlari miqdoridan kam yoki dividendlar to'lash natijasida ularning miqdoridan kam bo'lsa
- б. ustav fondi to'liq to'langan bo'lsa
- B. aksiyadorlik jamiyati iqtisodiy to'lovga layoqatsizlik (bankrotlik) to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq to'lovga layoqatsizlikning barqaror xususiyatiga ega bo'lmasa yoki ushbu belgi dividendlar to'lash natijasida ushbu kompaniyada paydo bo'lsa
- г. aksiyadorlarning talabiga binoan aksiyadorlik jamiyatining aksiyalarini sotib olish tugatilgan bo'lsa

10. Ekstradividend - muntazam dividend to'lovlaridan .....ta'sir ko'rsatmaydigan mukofot.

- a. ortiqcha hisoblangan va belgilangan stavkani o'zgartirishiga
- б. ortiqcha hisoblanmagan va belgilangan stavkani o'zgartirishiga
- B. ortiqcha hisoblangan va belgilangan stavkani o'zgarmasliga
- г. ortiqcha hisoblangan

11. Dividend siyosatini belgilovchi omillari ichida huquqiy cheklovlar mavjud. Shulardan biri dividendlarning miqdori jamiyat kuzatuv kengashi tomonidan tavsiya etilgan miqdordan .....mumkin emas.

- a. ko'p bo'lishi
- б. kam bo'lishi
- B. o'zgarmasligi
- г. e'tibor berilmasligi

12. O'zbekiston Respublikasi AJlarida dividend siyosati .....gi Qonun asosida tashkil etiladi.

- a. "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"

- б. “Budjet kodeksi”
- В. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”
- г. “Korporativ boshqaruv kodeksi”
- 13. O‘zbekiston Respublikasi aksiyadorlik jamiyatlarida jamiyat ustavida nazarda tutilgan, ammo uning ustav fondining .....foizidan kam bo‘lmagan miqdorda zaxira fondi tashkil etiladi.**
- a. 15
- б. 10
- В. 5
- г. 0
- 14. Aksiyadorlik jamiyatining dividend siyosati uning sof foydasidan foydalanish bilan bog‘liq moliyaviy siyosatning muhim qismidir. Jamiyat aksiyalar bo‘yicha dividendlarni to‘lash yoki ishlab chiqarishni kengaytirish va ushbu to‘lovlarni amalga oshirish uchun aniq daromadni sarflashga qaror qiladi. Bunday tavsiyalarning haqiqiyliigi uchun kim javobgar bo‘ladi?**
- a. ijroiya organi
- б. kuzatuv kengashi
- В. aksiyadorlar
- г. tashqi manfaatdor shaxslar
- 15. Foyda taqsimotining dividendlarga va iqtisodiy rivojlanishga ko‘ra optimal nisbatlarini topish qaysi omillarga bog‘liq bo‘ladi?**
- a. foydani ishlab chiqarishni rivojlantirishga yo‘naltirish zaruriyati va aksiyadorlarning daromadlarni maksimal darajada oshirish istagi.
- б. aksiyalarning bozor bahosining ortib ketishi
- В. aksiyalarning bozor bahosining tushib ketishi
- г. hech qanday omillarga bog‘liq bo‘lmaydi
- 16. Aksiyadorlik jamiyati qanday yo‘nalishlardagi dividend siyosatlaridan foydalanishi mumkin?**
- a. agressiv, o‘rtacha, konservativ
- б. passiv, aktiv, o‘rtacha
- В. tashqi, ichki va o‘rtacha
- г. faqat agressiv
- 17. Aksiyadorlik jamiyatining dividend to‘lovi bobida foydani doimiy foizli taqsimlash usuli to‘g‘ri keltirilgan javobni ko‘rsating.**
- a. dividend ajratmasi = const
- б. dividend ajratmasi > const
- В. dividend ajratmasi < const
- г. dividend ajratmasi + const
- 18. Aksiyadorlik jamiyatining dividend to‘lovi bobida qoldiq dividend usuli usuli to‘g‘ri keltirilgan javobni ko‘rsating.**
- a. dividendlar = sof foyda – investitsiya dasturlarini moliyalashtirish uchun zarur bo‘lgan taqsimlanmagan foyda

б. dividendlar = sof foyda + investitsiya dasturlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan taqsimlanmagan foyda

в. dividendlar = sof foyda

г. dividendlar investitsiya dasturlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan taqsimlanmagan foyda

19. Dividendlar pul shaklida qaysi holatda to'lanishi mumkin?

a. faqat AJ hisobvarag'ida pul bo'lsagina yoki milliy pulga aylantiriladigan boshqa pul ekvivalentlari to'lash uchun yetarli bo'lsa

б. faqat AJ hisobvarag'ida pul bo'lsagina

в. faqat milliy pulga aylantiriladigan boshqa pul ekvivalentlari to'lash uchun yetarli bo'lsa

г. pul yetarli bo'lish-bo'lmasligi holatidan qat'iy nazar

20. Dividendlarni to'lashda uzilishlar, uni to'lashdan bosh tortish kabi holatlar ushbu kompaniya aksiyalarning bozor bahosining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, ko'pincha AJ bozordagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tebranishlarga qaramay, ...darajadagi dividend siyosatini saqlab qolishga majbur bo'ladi.

a. Barqaror

б. O'zgaruvchan

в. Oqilona

г. minimal

21. Dividendlarni to'lash uchun mablag' manbalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

a. kompaniyaning sof foydasi, shuningdek, maxsus tuzilgan fondlar mablag'lari

б. kompaniyaning yalpi foydasi, shuningdek, maxsus tuzilgan fondlar mablag'lari

в. kompaniyaning sof tushumi, shuningdek, maxsus tuzilgan fondlar mablag'lari

г. kompaniyaning yalpi tushumi, shuningdek, maxsus tuzilgan fondlar mablag'lari

22. Yalpi foyda to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang

a. $YaF = SST - IT$

б. $YaF = SST + IT$

в. $YaF = SST / IT$

г. $YaF = SST * IT$

Bu yerda YaF - yalpi foyda; SST - sotishdan olingan sof tushum; IT - sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi.

23. Soliq to'languncha olingan foyda to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang

a. $STF = UF + FP - FZ$

б. $STF = UF - FP + FZ$

в. $STF = UF / (FP - FZ)$

г. $STF = UF * (FP - FZ)$

Bu yerda STF - soliq to'languncha olingan foyda; UF - umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda; FP - favqulodda vaziyatlardan olingan foyda; FZ - favqulodda vaziyatlardan ko'rilgan zarar

24. Sobit dividend to'lovlari usuli qimmatli qog'ozlar qiymati o'zgarishidan qat'iy nazar, uzoq vaqt davomida oddiy aksiyalar bo'yicha dividendlarni to'lashga yo'naltirilgan sof foydaning .....qismini nazarda tutadi.

- a. barqaror
- б. berqaror
- B. asosiy
- г. hammasi

25. Qoldiq prinsip bo'yicha dividendlarni to'lash usuli nimani nazarda tutadi?

- a. dividendlar kompaniyaning barcha asosli investitsiya ehtiyojlari qondirilganidan so'ng oxirida to'lanilishini
- б. dividendlar kompaniyaning investitsiya ehtiyojlari qondirilishidan avval to'lanilishini
- B. dividendlar kompaniyaning hech qanday investitsiya ehtiyojlarini nazarda tutmay to'lanilishni
- г. dividendlar hech qachon to'lanmasligini

26. Dividendlarni aksiyalar bilan to'lash metodikasi qanday amalga oshiriladi?

- a. aksiyadorlar pul o'rniga qo'shimcha aksiyalar oladi
- б. aksiyadorlar faqat pul oladi
- B. aksiyadorlar hech narsa olmayadi
- г. aksiyadorlar pul o'rniga imtiyozli aksiyalar oladi

27. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga asosan, dividend .....to'lanishi mumkin. Oddiy aksiyaga to'g'ri keladigan muvaqqat dividend miqdori o'tgan chorak (yarim yil) yakunlari bo'yicha jamiyat direktorlar Kengashi tomonidan e'lon qilinadi.

- a. har chorakda, har olti oyda yoki yiliga bir marta
- б. har olti oyda yoki yiliga bir marta
- B. yiliga bir marta
- г. har kuni

28. Aksiyalar kursini sun'iy ravishda tartibga solishning to'lanadigan dividendlar miqdoriga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan bir qator usullari mavjud. Bunga .....usullari kiradi.

- a. aksiyalarni maydalash, yiriklashtirish va qayta sotib olish
- б. aksiyalarni qayta sotib olish
- B. aksiyalarni yiriklashtirish
- г. aksiyalarni maydalash

29. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko‘ra, AJ tomonidan aksiyalarni qayta sotib olish ushbu aksiyalarning .....qiymati bo‘yicha amalga oshiriladi

- a. Bozor
- б. Nominal
- B. Listingda ochilish
- г. O‘rtacha tortilgan

30. Aksiyalar maydalash har bir dastlabki aksiyaning mutanosib ravishda bo‘linishi hisobiga muomaladagi aksiyalar sonini ko‘paytirish hisoblanadi. Ushbu protsedurani amalga oshirishda yangi aksiyalar chiqarilmaydi. Aksiyalarni maydalashning maqsadi odatda, ...ishtirok etishi uchun qulay sharoitni yuzaga keltirishdir.

- a. qimmatli aksiyalar savdosida ko‘proq treyderlar
- б. qimmatli aksiyalar savdosida kamroq treyderlar
- B. qimmatli aksiyalar savdosida ko‘proq investorlar
- г. qimmatli aksiyalar savdosida ko‘proq insayderlar

VII. GLOSSARIY

Dividend -aksiyadorlik jamiyatining foydasining bir qismi bo'lib, har yili aksiyadorlar o'rtasida ularning ulushiga (miqdoriga) va aksiyalar turiga qarab taqsimlanadi. Odatda dividend har bir aksiya uchun pul miqdori bilan ifodalanadi. Dividendlar sifatida to'lanishi lozim bo'lgan sof foydaning umumiy miqdori soliqlar, ishlab chiqarishni kengaytirish va modernizatsiya qilish jamg'armalariga ajratmalar, sug'urta va boshqa zaxiralarni to'ldirish, obligatsiyalar bo'yicha foizlarni to'lash va aksiyadorlik jamiyati direktorlariga qo'shimcha mukofotlar to'lashdan keyin belgilanadi.

Bonusli dividend - e'lon qilingan dividendlardan tashqari aksiyadorlar o'rtasida taqsimlangan qo'shimcha summalar. Bonusli dividend muntazam ravishda to'lanmaydi.

Dividendlarni to'lash - dividendlarni aksiyalari egasiga berish.

E'lon qilingan sana - boshqaruv kengashi keyingi dividendlar to'lovining sanasi va hajmini e'lon qilgan sana.

To'lov sanasi - har bir aksiyador e'lon qilingan dividend summasiga chek oladigan sana.

Pul dividendlari - pul shaklida to'lanadigan dividend.

Qimmatli qog'ozlar bilan to'lanadigan dividend - bu pul emas, balki aksiyalar va obligatsiyalar bilan to'lanadigan dividend. Bunday dividend boshqa kompaniyaning aksiyalari bilan ham to'lanishi mumkin.

Dividend egalarini ro'yxatga olish - dividend olishi mumkin bo'lgan barcha aksiya egalarini ro'yxatga olish jarayoni. Odatda, dividendlarni ro'yxatga olish sanasi dividendlar to'lash vaqtidan 3 hafta oldin e'lon qilinadi.

Dividend siyosati – foydadan foydalanish sohasidagi AJ siyosati. Dividend siyosati AJning maqsadlariga qarab direktorlar kengashi tomonidan shakllantiriladi va dividendlar shaklida aksiyadorlarga to'lanadigan foyda ulushini belgilaydi; - taqsimlanmagan foyda shaklida qoladi; va-qayta investitsiyalanadi.

Dividend qoplamasi - kompaniyaning daromadlari to'langan dividendlar miqdoridan qancha marta oshganini ko'rsatadigan raqam. Dividend qoplamasi dividend to'lovlari doimiy bo'lishi va AJning investitsiyalar va o'sish qobiliyatiga ega yekanligini ko'rsatadi.

Dividend huquqi - aksiyadorlarning har bir aksiyasi uchun dividendlar olish huquqi.

Dividend mandati - kompaniya aksiyadorining dividendni uchinchi shaxsga to'lash yoki uni aksiyadorning bank hisobiga o'tkazish haqidagi buyrug'i.

Kumulyativ dividend - o'z vaqtida to'lanmagan va kompaniyaning majburiyatlari (passivi)ga aylantirilgan to'planib qolgan dividend.

Tugatish dividendi - kompaniya tomonidan foydadan emas, balki kapitaldan egalariga beriladigan to'lovlardir.

Yig'ilgan dividend - imtiyozli aksiyalar egalariga to'lanmagan dividend.

To'lanmagan dividend - direktorlar kengashi tomonidan e'lon qilingan, lekin biron bir sababga ko'ra aksiyadorlarga to'lanmagan dividend.

Kumulyativ bo'lmagan dividend - bu imtiyozli dividend bo'lib, aksiyadorlik kompaniyasi rahbariyati tomonidan e'lon qilinmasa, aksiyalar egasiga hisoblanmaydi va berilmaydi.

Yakuniy dividend - kompaniya tomonidan moliya yilining oxirida direktorlar tomonidan tavsiya etilgan va umumiy yig'ilishda aksiyadorlar tomonidan tasdiqlanib to'langan dividendlar.

Opsion dividend - dividendning bir turi bo'lib, aksiyadorga dividend olish shakllarini tanlash huquqini beradi, ya'ni pul to'lash yoki qo'shimcha aksiyalarni olish ko'rinishida.

Passiv dividend - bu qisqa muddatli qimmatli qog'oz shaklida to'lanadigan dividend bo'lib, uni to'lash paytida kompaniyaning pul mablag'lari bo'lmaydi.

Sovg'a qilingan foyda - kompaniya tomonidan pul mablag'lari, mulk yoki qimmatli qog'ozlar bepul olingan taqdirda aksiyadorlarning hisobvaraqlarini mazkur summa miqdoriga to'ldirish.

Dastlabki dividend - moliyaviy yil tugashi oxirigacha e'lon qilingan dividend. Dastlabki dividendning miqdori oddiy aksiyalar bo'yicha direktorlar kengashi tomonidan belgilanadi. Odatda, dastlabki dividendni e'lon qilish AJ ishlarining holati bo'yicha oraliq hisobot bilan amalga oshiriladi.

Dividendni o'tkazib yuborish - har qanday sababga ko'ra aksiyadorlarga aksiyalar bo'yicha daromadning to'lanmasligi.

Muntazam dividend - kompaniya kelajakda saqlab qolishiga umid qilgan dividend.

Ta'sischi foydasi - aksiyadorlik kompaniyasining ta'sischi tomonidan ushbu korxonaga aksiyalarini sotishdan olingan mablag' bilan korxonaga sarmoya kiritgan kapital o'rtasidagi farq sifatida olingan daromad. Ta'sischi foydasi aksiyalarni nominal qiymatdan yuqori sotish yoki belgilangan aksiyadorlik kapitalidan ortiq aksiyalarni sotish orqali yuzaga keladi.

Daromadlarni to'lash uchun chek - dividendni naqd pul bilan to'lash yoki ro'yxatdan o'tgan obligatsiyalar bo'yicha foizlarni to'lash uchun chek. Ushbu chek kelajakda hisobga olinadi va to'lanishi kerak bo'lgan majburiyatlar hisobiga kiritiladi.

Sof foyda - soliqlar, budjetga majburiy to'lovlar to'langanidan keyin o'z tasarrufida qoladigan korxonaning balans foydasining bir qismi. Sof foydadan aksiyadorlarga dividendlar to'lanadi, ishlab chiqarishga reinvestitsiyalar va fondlar va zaxiralarni shakllantirish amalga oshiriladi.

VIII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Me'yoriy-huquqiy xujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 1997 yil.
3. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni, 2019-yil 15-noyabr.
4. O'zbekiston Respublikasining "Bank va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 2019-yil 7- noyabr.
5. O'zbekiston Respublikasining "Valyutani tratibga solish to'g'risida"gi Konuni. 2019 yil 15 noyabr.
6. O'zbekiston Respublikasining "Tijorat siri to'g'risida"gi Konuni. 2014 yil 11 sentyabr.
7. O'zbekiston Respublikasining "Garov to'g'risida"gi Konuni. 2013 yil 23 oktyabr.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-4732-sonli Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyundagi "2019-2023 yillarda Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantiri chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4358-sonli Qarori.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 iyuldagi «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4391- sonli Qarori.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 iyuldagi «Oliy va o'rta maxsus ta'lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5763-son farmoni.
13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalarini rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi PF-5789-sonli farmoni.
14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2018 yil 21 sentyabrdagi PF-5544-sonli Farmoni.
15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 maydagi "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-son Farmoni.
16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 fevraldagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2752-sonli qarori.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-sonli qarori.

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-sonli qarori.

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nodavlat ta’lim xizmatlari ko‘rsatish faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017 yil 15 sentyabrdagi PQ-3276-sonli qarori.

20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-sonli qarori.

21. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 26 sentyabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 278-sonli Qarori.

II. Maxsus adabiyotlar

1. Gregory N. Mankiw. Macroeconomics. 7 th edition. Harvard University. NY.: Worth Publishers, 2010

2. Temirov A.A. Dividendlar va dividend siyosati. O‘quv qo‘llanma. -T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi, 2021. -160 b.

3. Umarxo‘jayeva M. G., Umarov O. S., Ismailov D. A. Dividendlar va dividend siyosati. O‘quv qo‘ll. T.: Iqtisodiyot, 2019. -182 b.

4. Крылов С.И. Финансовый анализ. Учебное пособие. Екатеринбург, изд. Урал. унив-та, 2016.

5. Финансово-экономический анализ: Учебное пособие. Для студентов заочной и очной форм обучения. Направление - 38.03.01. «Экономика», профиль «Финансы и кредит» - г.Саратов, 2016.-132с

6. М. А. Эскиндаров. Корпоративные финансы. Учебное пособие. М.: изд. Кнорус, 2016. -С 480.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020 yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi 09.12.2019 yildagi O‘RQ-589-sonli Qonuni.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida investitsiya muxitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 01.08.2018 yildagi PF-5495-sonli Farmoni.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq va bojxona imtiyozlari berilishini yanada tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 27.06.2019 yildagi PF-5755-sonli Farmoni.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi 12.05.2020 yildagi PF-5992-sonli Farmoni.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Soliq ma‘muriyatchiligini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 10.07.2019 yildagi PQ-4389-sonli Qarori.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019 – 2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 04.10.2019 yildagi PQ-4477-sonli Qarori

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining 2020-2022 yillarga mo‘ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 09.01.2020 yildagi PQ-4563 -sonli Qarori.

14. Abel A.B., Bernanke B.S., Croushore D. Macroeconomics. 8 th edition. USA: Amazon, 2013.

15. Лукасевич И.Я. Финансовый менеджмент: учебник. – М.: ЭКМО, 2008. 250 с.

16. Фомичева Л.П. Дивиденды: налоги при получении и выплате. – М.: Вершина, 2008. 200 с.

17. A.Saunders, M. Milton Cornett, Financial Institutions Management: A Risk Management Approach, Ninth Edition, 2018.

18. Finansovo - ekonomicheskoye riski: uchebnoye posobiye / Ye. G. Knyazeva, L. I. Yuzvovich, R. Yu. Lugovsov, V. V. Fomenko. — Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2015. — 112 s.

19. Shumpeter, I. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitala, protsenta i sikla kon'yunktury) / I. Shumpeter. — M.: Progress, 1982. — s.21

III. Internet resurslari

1. www.gov.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati portali.
2. www.edu.uz.-O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi:
3. www.press-service.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Matbuot xizmati rasmiy sayti.
4. www.uza.uz – O‘zbekiston milliy axborot agentligi rasmiy sayti.
5. www.cer.uz – Iqtisodiy tadqiqotlar Markazining rasmiy sayti.
6. www.uzreport.com – biznes axborotlari portali.
7. www.InternetNews.com – yangiliklar serveri.
8. www.beri.com. (Business Environment Risk Intelligence)
9. www.cer.uz (Sent ekonomicheskix issledovaniy)
10. www.ebrd.com (The European Bank for Reconstruction and Development)
11. www.ecb.int (The European Central Bank)
12. www.forexite.com (Bezopasnyy Foreks / Forexite)
13. www.gold.org (The World Gold Council)
14. www.imf.org (International Monetary Fund)
15. www.cbu.uz (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki).

16. www.lex.uz (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi).